

DE RINGLANEN

VAN HET ROGIERPLEIN
TOT DE HALLEPOORT

BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

Coördinatiecomité

Ariane Herman, Kabinet van de Minister-Voorzitter
Stéphane Demeter, Richard Kerremans,
Manoëlle Wasseige, dienst Monumenten en Landschappen

Realisatie

vzw C.I.DE.P.

(Centre d'Information, de Documentation
et d'Etude du Patrimoine)

Laure Eggericx en Christine Van Quorie

Dankbetuigingen

Chantal Deom

Christian Spapens, stedenbouwkundige-architect

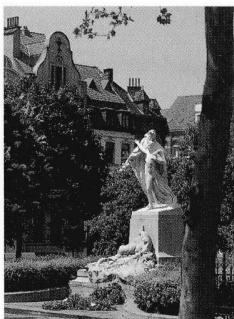
ILLUSTRATIES

B = boven; M = midden; O = onder; l = links; r = rechts; c = centrum

Algemeen Rijksarchief: 4O; 7Br. Archieven Sint-Joost-ten-Node: 17B. C.I.D.E.P.: 5O; 6; 8; 9; 12; 13; 14O; 15; 16O; 17O; 18; 19M; 19O; 20B; 21B; 21M; 21●; 22M; 22O; 23O; 24B; 25B; 25O; 26; 27; 28O; 29Br; 31B; 31O; 32Ol; 32Or; 33B; 33O; 34B; 35B; 35O; 36B; 36O; 37B; 37O; 38B; 39; 40B; 40O; 41; 42B; 43B; 43M; 43O; 44O; 45O; 46B; 46M; 46O; 47B; 47O; 48M. Dienst Monumenten en Landschappen: 32B; 29O. Koninklijke Bibliotheek: 4B; 5B; 11; 14B; 22B. Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium: 2-3; 29Bl; 32B. Ministerie van Openbare Werken: 34O. Schmitz Michel: 42O. Stadsarchief Brussel: 7Bl; 7Bc; 20O; 24O; 30; 44B; 48B. Vanhulst Marcel: 38M en omslagfoto's. Vlaamse Gemeenschap: 16B.

DE RINGLANEN

VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT

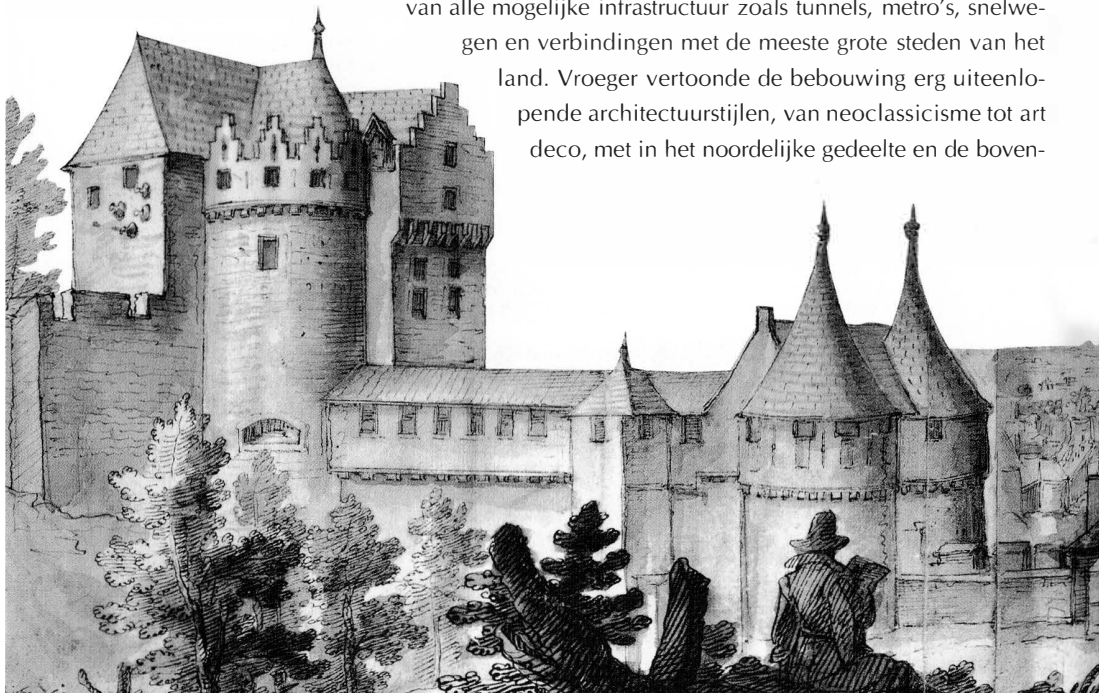

DE KLEINE RING.	
VAN DE MIDDELEEUEWEN TOT HEDEN	2
Versterkt Brussel	4
Brussel in 1800	6
VAN DE ONTMANTELING DER VESTINGWERKEN TOT DE CREATIE VAN DE RINGLANEN	8
De stadspoorten	8
De wedstrijd van 1818	10
“De verfraaiing van Brussel”, het plan van Vifquain	11
DE LANEN, VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT: HET ARCHITECTURAAL PATRIMONIUM	15
CHRONOLOGISCH OVERZICHT	15
WANDELING VAN NOORD NAAR ZUID. OOSTELIJK DEEL VAN DE KLEINE RING	19

DE KLEINE RING,

De vijfhoekige kleine ring volgt min of meer het tracé van de oude vooruitgeschoven versterkingen uit de 17de en 18de eeuw die langs de 14de-eeuwse omwalling liepen. Aangezien deze tweede ommuring geen nut meer had en de stedelijke ontwikkeling aanzienlijk hinderde, werd ze afgebroken vanaf 1812 om plaats te maken voor brede ringlanen. Dit grandioze project heeft Brussel-Vijfhoek zijn definitieve grenzen gegeven. Het idee om een historische stadskern te omsluiten met een boulevard-promenade is geïnspireerd op Parijse voorbeelden. De onderneming, die tot 1840 zou duren, bevrijdde de stad geleidelijk aan uit haar keurslijf, stimuleerde de ontwikkeling van de buitenwijken (Leopoldwijk, de Louizalaan...) en leidde tot een eerste migratiegolf van welstellende burgers naar de bovenstad. Eertijds was de kleine ring een schitterende, groene promenade met luxueuze rijtuigen en pleinen en rotondes waar het oog op bleef rusten. Vandaag is het een stedelijke autosnelweg voorzien van alle mogelijke infrastructuur zoals tunnels, metro's, snelwegen en verbindingen met de meeste grote steden van het land. Vroeger vertoonde de bebouwing erg uiteenlopende architectuurstijlen, van neoclassicisme tot art deco, met in het noordelijke gedeelte en de boven-

De Schaarbeeksepoort omstreeks 1613, getekend door Cantagallina.

VAN DE MIDDELEEUWEN TOT HEDEN

stad de aantrekkelijkste woonwijken van de hoofdstad en aan de oevers van het kanaal constructies met een utilitair en economisch karakter (gemeentelijk slachthuis, grote opslagplaats van de douane, infanteriekazerne van het Klein Kasteeltje). Nu is de kleine ring gedeeltelijk gewicht voor de vraag naar kantoorgebouwen en verschijnen er overal torenflats, waaronder het Manhattan project, de Madoutoren, het gebouw van de Assurances Générales en het Hilton hotel, een eerbetoon als het ware aan de internationale beweging en aan projecten die rechtstreeks ontsproten lijken te zijn uit het C.I.A.M. (*Congrès internationaux d'Architecture moderne*). De kanaalzone heeft haar industriële en commerciële roeping echter behouden waardoor het contrast tussen het boven- en benedengedeelte van de laan voelbaar blijft.

Naast de grote symbolen van de hedendaagse architectuur (de Bank Brussel Lambert en de Sociale Voorzorg) resten er hier en daar ook nog enkele getuigen uit een nabij verleden (de *Botanique*, het Academiënpaleis, de octrooipaviljoenen van de Ninoofsepoort en Anderlechtsepoort, het Barricadenplein) of uit vroegere tijden (de Hallepoort, de overblijfselen van de versterkingen en hun militaire functie). De kleine ring is op de eerste plaats immers verbonden aan de geschiedenis van de stad, met de vijfhoek als kern, maar ook als historisch centrum. De stad ontwikkelt zich aanvankelijk rond drie kernen (Sint-Gorik,

EEN CHRONOLOGISCH OVERZICHT

- 11de-13de eeuw : eerste omwalling.
- 1357-1383 : tweede omwalling (versterkt in 1552-1576 en in 1671-1672).
- 1561 : inwijding van het kanaal van Willebroek.
- 1781 : Jozef II beveelt de ontmanteling van de omringing.
- 1782-1785 : het merendeel van de poorten van de tweede omwalling wordt afgebroken.
- 1ste *vendémiaire* van het jaar XII : Brussel is niet langer oorlogsgebied.
- 9de *vendémiaire* van het jaar XIII : Napoleon draagt de volle eigendom van de gronden van de voormalige versterkingen aan de gemeenten over.
- 19 mei 1810 : Napoleon decreteert de afbraak van de stadsomwalling en hun vervanging door een ringvormige laan.
- 1812 : begin van de werken in de noordelijke sectie, tussen het kanaal van Willebroek en de Schaarbeeksepoort.
- 30 september 1818 : wedstrijd voor de aanleg van de lanen.
- 1819 : de werken aan de Groenlaan gaan van start onder leiding van Vifquain, laureaat van de wedstrijd.
- 1830 : de aanlegwerken hebben de Hallepoort bereikt, via de Antwerpselaan, de Botanische tuin, de Bishoffsheimlaan, de Regentlaan en de Waterloolaan.
- 1832 : het laatste deel aan de westzijde van de stad wordt aangevat onder leiding van A. Payen. Achtereenvolgens ontstaan de Zuidlaan, de Slachthuislaan, de Barthélémylaan, de Nieuwpoortlaan en de Negende Linielaan. Het kanaal van Charleroi wordt voor de scheepvaart geopend.
- 1840 : de werken eindigen met de constructie van de Zennesluis tegenover het Bogaardenstation en de overwelving onder de Antwerpselaan. De ring sluit zich.
- 20 juli 1860 : afschaffing van het octrooirecht.

een eigenaardig tracé of een plaatsnaam maar getuigen net zoals de perceelindeling van het oude versterkte Brussel.

De eerste omwalling werd waarschijnlijk in verschillende fasen gebouwd, tussen het midden van de 11de eeuw en de 13de eeuw. Ze was 4 kilometer lang en bezat torens en zeven poorten. Al snel bleek ze te klein te zijn en ontwikkelden er zich wijken extra-muros rond de toegangswegen. Ook de landbouwgronden waren onvoldoende groot om de voedselvoorziening van de toenemende bevolking te kunnen volgen. Bovendien was de omwalling ondoeltreffend en kwetsbaar. Toen in 1356 de successieoorlog van Brabant uitbrak, was haar lot bezegeld. De soldaten van de graaf van Vlaanderen drongen zonder problemen het hart van de stad binnen...

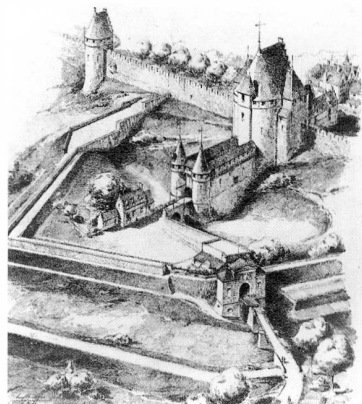
Als gevolg van hun bloedige nederlaag begonnen de Brusselaars onmiddellijk met de bouw van een nieuwe, betere ommuring die ook buitenwijken en grote landbouwgronden omvatte. De werken vonden plaats tussen 1357 en circa 1379, maar in het zuiden werden ze bij gebrek aan middelen pas in 1381-1383 voltooid. De stadsmuur had een omtrek van acht kilometer, het dubbele van de oude omwalling, en eveneens zeven poorten en torens. Ze maakte gebruik van natuurlijke verdedigingsmiddelen zoals de oro- en hydrografie – sloten, rivieren en moerassige gronden in het noorden en westen, de helling van het oostelijk plateau en vijvers en ravijnen in het zuiden – en was opgetrokken in baksteen met een buitenparement van natuursteen. Hoofdonderdeel waren twee machtige torens, de Wollendriestoren (de Grote Toren) en de Blauwe Toren in het oostelijke gedeelte met droge sloten.

In 1552-1576 werd de omwalling verstevigd met ravelijnen. Later, tussen 1666 en 1675 volgden nieuwe ravelijnen, lunetten, bastions, verdedigingstorens en hoornwerk, het gevolg van de Franse aanslepende oorlogsdreiging. Op het grondgebied van Sint-Gillis en Vorst werd het Fort Monterey opgetrokken, een regelmatige, vierkante citadel geflankeerd door vier bastions, ontworpen volgens de regels van Vauban. Maar deze

Honderd vijfzig jaar na Deventer, publiceerde Nicolas De Fer zijn plan van Brussel. De bebouwing binnen de stadsmuur gaf hij een grijze tint.

Grafische voorstelling door architect Eugène Dhucque van de Leuvensepoort en omgeving zoals die er moeten hebben uitgezien op het einde van de 17de eeuw.

DE OVERBLIJFSELEN VAN ONZE OMWALLINGEN

Van de oude omwalling bestaan onder meer nog de Anneessenstoren, de Zwarte Toren, de Plebaantoren, de Villerstoren, fragmenten van muren die aan deze torens verbonden of in de stad weggestopt zijn, en een deel van de ommuring en een toren in de Villerstraat en Cellebroersstraat en een muurvlak aan het atheneum in de Eikstraat.

De tweede omwalling is niet alleen heel gemakkelijk herkenbaar op de plannen (de ringlanen) maar ook in de stad zelf is ze nog zichtbaar. Zo zijn er bepaalde tracés die duidelijk wijzen op een oudere weg of op de voormalige stadsgrenzen: de Liefdadigheidstraat in Sint-Joost (de knik in de straat volgt de vroegere weergang die op deze plaats langs de lunet van de Leuvensepoort (liep), de Ommwentelingsstraat, de Kruitmolenstraat, de doodlopende Pakhuisstraat en de Van Hoetgering herinneren nog aan de 18de-eeuwse stadsgrenzen. De Hallepoort is de enige getuige die in situ bewaard is gebleven, andere overblijfselen zijn her en der verspreid aan de rand van de vijfhoek (op het perron van het metrostation Munthof bevindt zich een gereconstrueerde escarpemuur op funderingspalen, die deel uitmaakte van een 17de-eeuws bastion). De grote vijver van de Kruidtuin tegen de Ginestestraat is een overblijfsel van de diepe vestinggrachten aan de voet van de verdedigingswerken. Soms zijn plaatsnamen de enige herinneringen aan de vroegere versterkte stad, denken we maar aan de Bolwerksquare, de Wollendriestorenstraat in Elsene of de Fortstraat en Vestingstraat in Sint-Gillis.

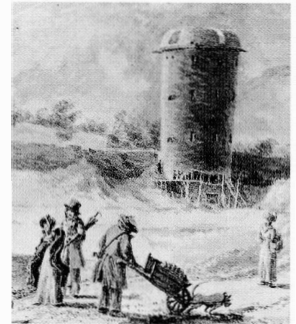
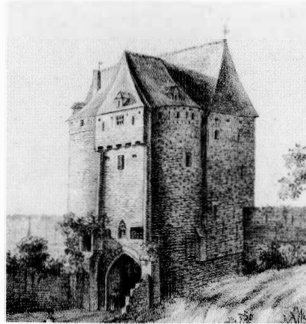
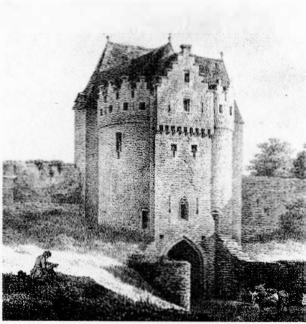
bouwwerken waren al snel overbodig. Nauwelijks één eeuw later had de omwalling geen enkel militair nut meer.

BRUSSEL IN 1800

Bij de aanvang van de 19de eeuw had Brussel nog steeds de gedaante van een middeleeuwse stad. De oude stadsstructuur was relatief intact gebleven, de omwallingen en versterkingen waarmee in de 14de eeuw begonnen was, stonden er nog steeds. De stad telde nog geen 100.000 inwoners. In 1804 schreef Charles Ondiette in zijn *Dictionnaire géographique et topographique des treize départements de la Belgique et de la rive gauche du Rhin*: "De omwallingen van Brussel zijn niet minder aangenaam dan de andere promenades binnen en buiten de stad; tussen de dikke, schaduwrijke bomen heeft men hier en daar uitzicht op de hele stad en het omringende platteland, dat bijzonder mooi is om zien; want er zijn wei-

Plattegrond van de Brusselse vijfhoek in 1815, door kapitein-ingenieur F. Dubois.

nig steden met een zo aanlokkelijke omgeving als Brussel". Deze lieflijke landelijke omgeving vol afwisselend groen aan de poorten van de stad gaf Brussel evenwel ook een gevoel van isolement en benauwdheid. Binnen de versterkte ommuring waren er nog nauwelijks onbebouwde gronden te vinden. De versterkingen hinderden bovendien elke uitbreiding van de historische kern naar de voorsteden en Brussel bleef nog duidelijk gescheiden van de randgemeenten Sint-Joost-ten-Node, Elsene, Sint-Gillis, Anderlecht en Sint-Jans-Molenbeek.

Geleidelijk aan nam de bevolking toe. Aan de vooravond van de industrialisering was er nauwelijks ruimte, de voorsteden ontwikkelden zich stilaan terwijl de stad binnen haar ommuring in een steeds groter isolement raakte. Haar oude omwallingen waren verstikkend. In de tweede helft van de 18de eeuw was Brussel een nieuw tijdperk binnengetrepen, dat van de stedenbouw en de grote geplande gehelen (het Koningsplein, het Park van Brussel). Het was de periode dat de stad de grenzen van de veel te kleine vijfhoek overschreed. De afbraak van de versterkte omwalling was onvermijdelijk geworden. In 1782 werd dan ook beslist ze buiten werking te stellen. In 1782-1785 begon men met de ontmanteling van de poorten op bevel van Jozef II. In 1810 decreeteerde Napoleon de afbraak van de ommuring en hun vervanging door een ringvormige laan. De werken zouden in 1812 beginnen maar waren onderworpen aan de wisselvalligheden van de politieke conjunctuur van dat moment. Brussel, dat intussen hoofdstad van een onafhankelijke Staat is geworden, ziet omstreeks 1840 zijn boulevard-promenade eindelijk voltooid, van oostelijke naar westelijke richting.

Hierboven, van links naar rechts:

De Schaarbeeksepoort, afgebroken in 1784. Tekening door J.J. Bulens.

De Naamsepoort, afgebroken in 1784. Tekening door J.J. Bulens.

Paul Vitzhumb legde de graafwerken aan de Grote Toren in 1807 vast.

De opheffing van het octrooi ging met grote feestvreugde gepaard, zoals hier aan de Naamsepoort, tijdens de nacht van 21 juli 1860.

VAN DE ONTMANTELING

DE OCTROOIKWESTIE

Met de ontmanteling van de stadspoorten was Brussel nog niet helemaal vrij. De invoering van een tolsysteem voor goederen tijdens het Hollands Bewind (1815-1830) maakte een tolhek noodzakelijk op de plaats van de omwallingen. Men passeerde het hek ter hoogte van de voormalige poorten, die nu vervangen waren door octrooipaviljoenen. Brussel bleef dus een gesloten stad. Het systeem om belastingen te heffen aan de ingang van de stad beperkte enerzijds het handelsverkeer met buitenaf en leidde anderzijds tot de exodus van een deel van de bevolking en de industrie, dat aangelokt werd door de veel gunstigere levensomstandigheden buiten de vijfhok: goedkope gronden, minder zware belastingen en ruimte in overvloed. Overigens stuitte de opening van nieuwe poorten telkens op de aanwezigheid van de octrooihekken. Nochtans maakte de stadsuitbreiding de bouw van de Ninoofsepoort (1816), de Louizapoort (eerst Charloisepoort geheten, 1840), de Wetpoort (1849) en de Leopoldpoort (1850) noodzakelijk. Deze situatie duurt tot 20 juli 1860, toen het octrooirecht werd afgeschaft en een uitgelaten menigte 's nachts de bevrijding vierde en het merendeel van de paviljoens, hekken en palissades, "overblijfselen van het drukkend en gehate octrooirégime", met veel misbaar tot vernieling sloeg. Er wordt verteld dat "twee uur nadat de klok twaalf keer geslagen had er niets meer overeind stond van de obstakels rond de Brusselse omwalling die de fraudeurs moesten afschrikken. De brokstukken werden met handkarren op de Grote Markt gelost". De opheffing van het octrooirecht oefende een beslissende invloed uit op de verstedelijking van de hoofdstad. Brussel kon zich nu in alle richtingen uitbreiden en stilaan vervloeden de stad en haar voorsteden in elkaar.

DE STADspoorten

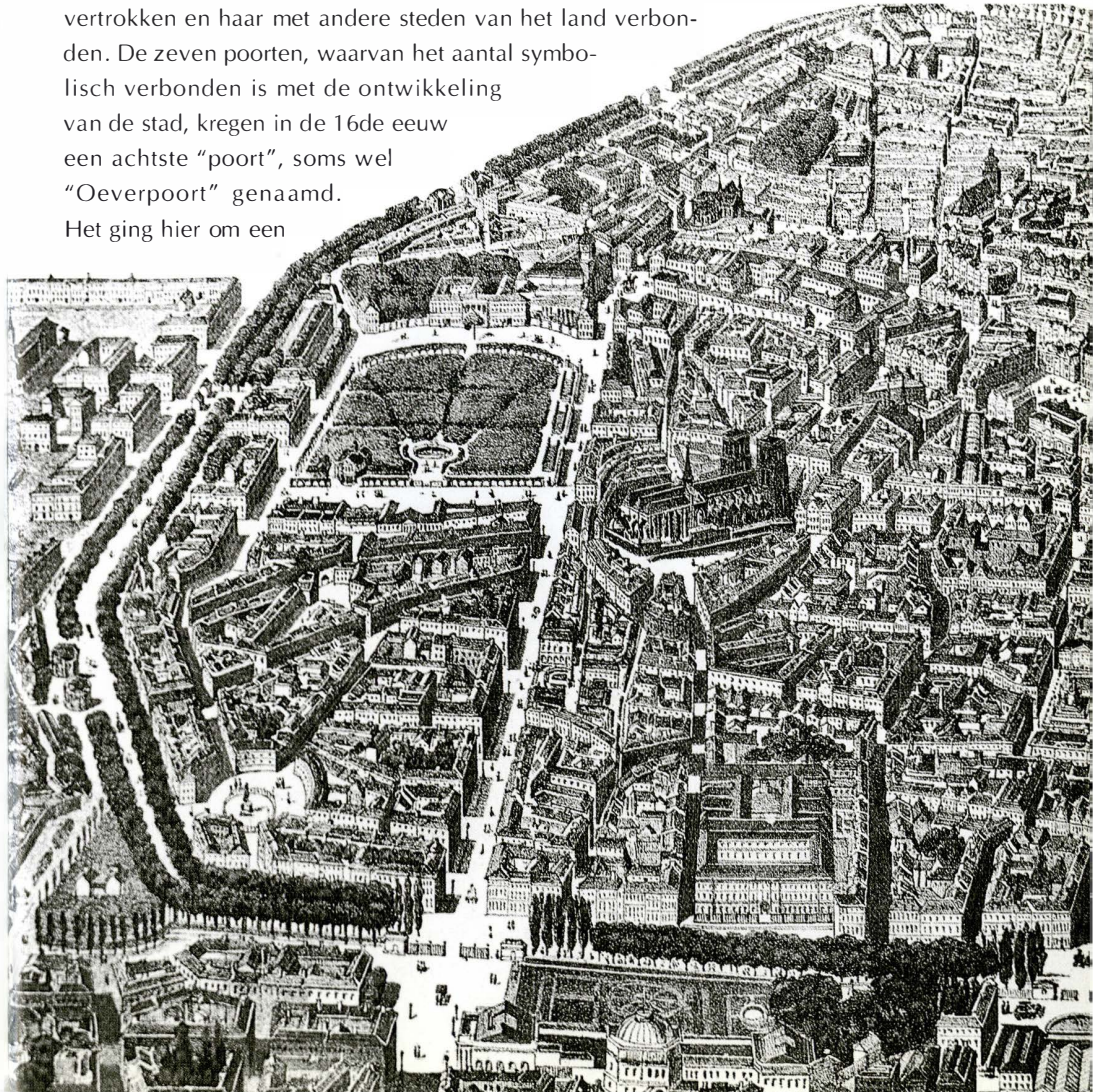
Tussen 1782 en 1785 begint de eerste fase van de ontmanteling van de vestingwerken met de afbraak van vijf van de zeven stadspoorten, met het oog op een vlottere doorgang van het verkeer. De Lakensepoort zal behouden blijven tot 1809. In dat jaar heropent men de naburige poort, voor de gelegenheid herdoopt tot Bonaparte- of Napoleonpoort. In 1820 zal de Hollandse regering er de Wilhelmpoort oprichten, een triomfboog van classicistische allure die Tilman-François Suys ontwerpt voor de ingang van de promenade van de Groenlaan. De Hallepoort blijft bewaard omdat ze sinds het Oostenrijks Bewind als kerker dienst doet. Heden vormt ze de laatste getuige (weliswaar bijgewerkt volgens de 19de-eeuwse normen) van de versterkte stadspoorten.

Volgens iconografische bronnen hadden deze poorten doorgaans een halfronde plattegrond, afgerond naar de buitenzijde. De uitspringende vlakke gevelpartij aan de stadzijde was voorzien van een spitsbogige doorgang en een zadeldak. In totaal waren er zeven torens, met – van het westen naar het oosten – respectievelijk de Lakensepoort, de Schaarbeekse-

DER VESTINGWERKEN TOT DE CREATIE VAN DE RINGLANEN

(of Keulse-) poort, de Leuvensepoort, de Naamsepoort, de Hallepoort (of poort van Obbrussel), de Anderlechtsepoort ('t Kruysken) en de Vlaamsepoort. Deze namen hebben ze meestal te danken aan de steenwegen die vanuit de hoofdstad vertrokken en haar met andere steden van het land verbonden. De zeven poorten, waarvan het aantal symbolisch verbonden is met de ontwikkeling van de stad, kregen in de 16de eeuw een achtste "poort", soms wel "Oeverpoort" genaamd. Het ging hier om een

Brussel omstreeks 1855, zoals het er uitzag vanuit een luchtballon die ongeveer recht boven het huidige Communicatiecentrum Noord was vastgemaakt.

JEAN-BAPTISTE VIFQUAIN

of VIFQUIN

(Doornik, 1789 - Ivry-sur-Seine, 1854)

Militair, ingenieur, architect en stedenbouwkundige.

Vifquain studeert in 1814 af aan de *Ecole Polytechnique de France*, waar

J.-L.-N. Durand hem architectuur had onderwezen. Aanvankelijk is hij artilleriekapitein onder Napoleon.

Wanneer koning Willem I der Nederlanden hem naar Brussel roept, begint zijn bliksemcarrière. Nadat hij een

tijdje octrooi-inspecteur in zijn geboortestad is, wordt hij in 1815 benoemd tot onderinspecteur van openbare werken in Brussel. In 1817

wordt hij hoofdingenieur tweede klas van de burgerlijke gebouwen van het district Brussel, in 1825 eerste klas en op

veertigjarige leeftijd mag Vifquain zichzelf afdelingsinspecteur van Bruggen en Wegen noemen (1829). Zijn naam wordt vaak in verband gebracht met de

verfraaiing van Brussel en zijn buitenvijken, waarvoor hij heel wat projecten tekende. Zijn carrière bestrijkt de meest uiteenlopende domeinen zoals

de architectuur (project voor het monument van Waterloo, het hospitaal van Tienen, de restauratie van de toren van de Sint-Julianuskerk in Aat, het

Muntheater in samenwerking met Damesne...), de stedenbouw (de kleine ring, de verlenging van de

Koningsstraat...), maar ook de burgerlijke bouwkunde (de infrastructuur, kanalen, spoorwegen). Rond 1820 bouwt hij een

met glas overdekte passage, waarschijnlijk de eerste galerij in België. Vifquain is tevens de ontwerper van de eerste hangbrug van België (Bazel, kasteel van de burggraven Vilain XIV, 1824).

Daarnaast draagt deze buitengewone figuur in grote mate bij tot de oriëntering en planning van het water- en spoorwegennet van België. Ook is hij

naauw betrokken bij de aanleg van het kanaal van Charleroi, waarvoor hij *baquets* ontwerpt, typische rivierboten waarvan de afmetingen bepaald worden door die van de sluzen en schrijft hij het omvangrijke werk *Les voies navigables en Belgique*, Brussel, 1844.

bijzonder verdedigingswerk met ophaalbrug over het kanaal richting Rupel, dat toegang tot de haven gaf.

DE WEDSTRIJD VAN 1818

Naarmate de ontmantelingswerken vorderden, verdween ook de omwalling stilaan. Vanaf 1782 is ze geopend aan de zijde van het park en wordt geleidelijk aan vervangen door een laan met bomen. De beslissing hiertoe was al in 1810 bij keizerlijk decreet genomen maar de voortgang van de werken was afhankelijk van tal van politieke gebeurtenissen in het begin van de 19de eeuw: het Franse Regime (1794-1815), de val van het Keizerrijk, de Hollandse periode (1815-1830) en uiteindelijk de Revolutie van 1830 en de onafhankelijkheid van het land.

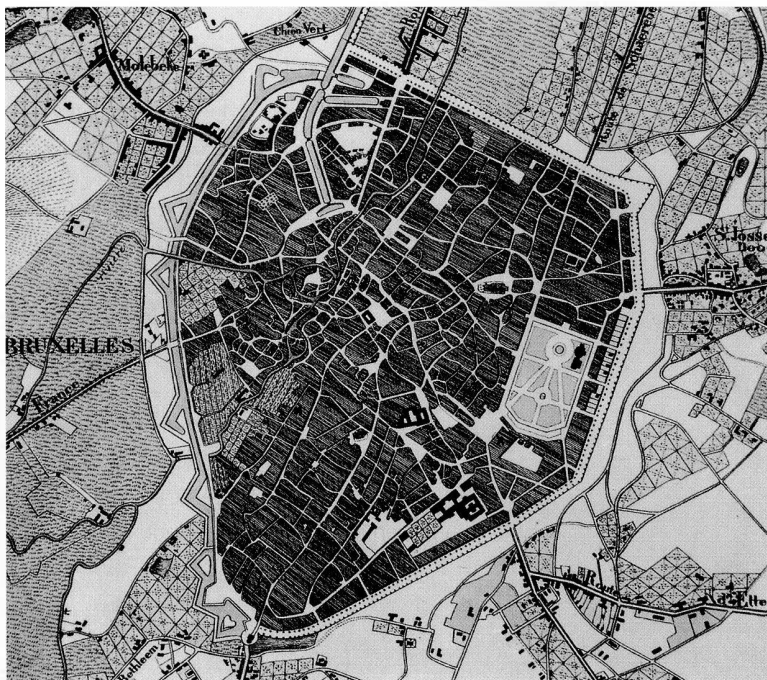
In oktober 1818 organiseerde het Regentschap in Brussel een wedstrijd voor "het effenen van de omwallingen van de stad Brussel en het ombouwen ervan tot lanen voorzien van kunstwerken zoals bruggen, poorten, hekken, gemeentelijke belastingkantoren, wachtlokalen enz.". De wedstrijd, bestemd voor "ingenieurs, architecten en andere kunstenaars" beoogde "een plan dat de Stad de meeste voordelen zou opbrengen, op het gebied van economie, verfraaiing, toegankelijkheid en bevolkingstoename". Er werden slechts drie projecten ingediend: "Het programma aan de macht", een project van J.A. Werry, professor aan de Academie voor Schone Kunsten, "IJverige patriot" van A. Engels, een architect die verbonden was aan het ingenieurcorps van de Waterstaat (Administratie van Bruggen en Wegen) en het project dat de naam "S.P.Q.B." droeg (Senatus Populus Que Bruxellensis), getekend door Jean-Baptiste Vifquain, hoofdingenieur van de Waterstaat. Drie projecten

dis, en evenzoveel meningen. Na beraadslaging ging de overwinning uiteindelijk naar Vifquain. Het parlement prees de originaliteit en nauwkeurige kostenraming en erkende “niet alleen het talent van een bekwaam ingenieur maar ook de scherpzinnigheid van een goed beheerder”. Deze keuze zal beslissend zijn voor de modernisering van de stad, de reorganisatie van het stedelijk weefsel, de uitbreiding van Brussel en de verbreiding van het neoclassicisme. Kort nadat Jean-Baptiste Vifquain op 10 januari 1819 tot winnaar werd uitgeroepen, nam hij de leiding van de met eens zoveel energie heropgestarte werken op zich.

“DE VERFRAAIING VAN BRUSSEL”, HET PLAN VAN VIFQUAIN

Van in het begin geeft Vifquain onomwonden te kennen welke richting hij zijn project wil laten uitgaan: “De omwallingen afbreken is kinderspel. Maar de terreinen tegen een goede prijs verkopen, ze laten bebouwen en bezielen in al hun uitgestrektheid, dat is wat telt”. De grenzen van de vijfhoek worden

De pas aangelegde lanen zijn duidelijk zichtbaar op deze plattegrond uit de *Guide des voyageurs dans Bruxelles*, in 1826 gepubliceerd door Colin de Plancy.

behouden (de oppervlakte neemt slechts met een vierde toe) en er wordt gebruik gemaakt van de topografische situatie om een zo breed mogelijk tracé te bekomen.

De financiering van het project is gebaseerd op de recuperatie van de aanlegkosten door de verkoop van stadsgronden. Deze optie valt in de smaak bij de jury, net zozeer als de variëteit en de originaliteit van de inrichtingen (zoals de aanleg van uitvalswegen naar naburige steden, van "parkeerterreinen" voor de diligences en van paardenrelais, nog zichtbaar aan de Ninoofsepoort, Antwerpsepoort en Naamsepoort). Het parlement formuleert het als volgt: "In dit project zorgen de afwisselende lanen voor een opmerkelijke verfraaiing, is de nieuwe havenkom een uitstekende manier om een deel van de gronden te verkopen en betekent het rechte trekken van de rooilijn van verschillende straten in Brussel een gevoelige en duidelijke verbetering". Het oostelijke deel van de ringlaan moet beter tot zijn recht komen door het welstellende deel van de bevolking aan te trekken, omdat het "de beste ligging heeft van de hele stad en de mooiste zichten". Al van in het begin speelde men met het idee om er een voorname, luxueuze wijk te creëren, die de naam koninklijk waardig was. De wijk moest een aantrekkingspool vormen voor "de rijkste bevolkingslaag, door de bouw en inrichting van iets groots, iets opmerkelijks zoals een paleis voor Zijne Majesteit, de prins van Oranje. Waar Zijne Majesteit ook naartoe gaat, de rijke bevolking zal hem volgen

en door de afwisseling en schoonheid van de gebouwen die ze wil optrekken, maakt ze van het paleis een betoverend verblijf". Aan de westelijke zijde wilde het project investeerders aanlokken door het 15de-eeuws plan voor een kanaal van Charleroi tot uitvoering te brengen. Het kanaal zou de wijk een dynamiek kunnen geven en "in het bijzonder de rijkdom van Brussel doen toenemen door de

Paviljoenen van de Leuvensepoort omstreeks 1840.

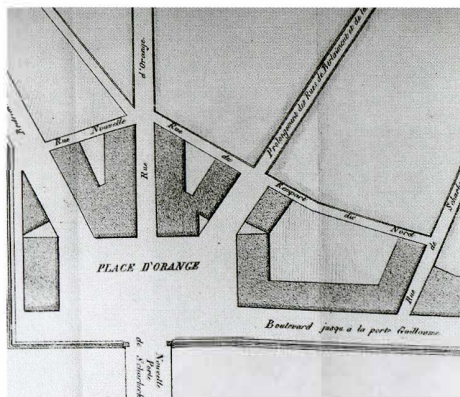
handel van steenkool, die een kanaal massaal zou aanvoeren vanuit Charleroi”.

De ontwikkeling van het project berust zowel op eenvoud als afwisseling. Vifquain verzet zich tegen ingewikkelde planningsen en dringt er op aan “de aanleg van cirkelvormige gebouwen te vermijden of te onderwerpen aan andere krommingen”, “de stadsgrenzen niet te sterk doen uitdeinen en er de buitenwijken in op te nemen” en “grandeur en rijkdom uit te drukken door de architectonische inrichting”. Hij prijst afwisseling aan als remedie tegen eentonigheid en uniformiteit want “zonder haar bestaat er geen aangename schoonheid in de architectuur”.

Verder spreekt hij van de “afwisselende beplantingen in de verschillende lanen, de afwisselende architectuur, de afwisselende tuinen, waterpartijen, muren en grachten”.

Het plan van Vifquain, onderbouwd door een echte stedenbouwkundige visie, zou Brussel een geheel nieuw gelaat geven. In plaats van een eenvoudige doorlopende rooilijn met huizen, kiest de architect voor een breed tracé dat handig gebruik weet te maken van het terrein en regelmatig onderbroken wordt door een doorzicht, een plein, een rotonde rond een beeld of een esplanade. De Kruidtuin, het Oranjeplein (bovenaan de Schaarbeeksepoort, nooit uitgevoerd), het belvédère van het Observatorium (huidige Queteletplein) en de esplanades op de plaats van de vroegere stadspoorten dienen daarbij als “rustpunten” maar verlenen tegelijkertijd ook een zeker ritme aan de promenade. De laan met bomen was omringd door een weergang aan de andere kant van de gracht en de octrooiomheining, die telkens twee octrooipaviljoenen aan de stadsingangen met elkaar verbond. Van dit geheel blijven enkel de paviljoenen van de Ninoofsepoort en Anderlechtsepoort (het huidige Riolumuseum) in situ bewaard, die van de Naamsepoort zijn verplaatst naar de ingang van het Ter Kamerenbos.

Het plan van Vifquain is neoclassicistisch van opzet en beïnvloed door de grote projecten voor ideale steden van Ledoux en Boullée. Opvallend hierbij is het evenwicht dat Vifquain

Eerste ontwerp voor het Oranjeplein (1818), een voorafbeelding van het latere Barricadenplein.

DE LANEN, VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT: HET ARCHITECTURAAL PATRIMONIUM

CHRONOLOGISCH OVERZICHT

De werken beginnen in 1819 tussen het kanaal en de Zenne en bereiken op de vooravond van de Belgische revolutie de Hallepoort, via de Naamsepoort. In 1832 worden ze hervat en omstreeks 1840 is de ring gesloten via het westen. De aanleg van de lanen gebeurt dus grosso modo in twee fasen: het oostelijke deel tussen 1819 en 1830 en het westelijke deel van 1832 tot 1840.

Concreet bestaat deze stedenbouwkundige gedaanteverwisseling uit de aanleg van een boulevard-promenade, een eerste stadsuitbreiding extra-muros en de bouw van een reeks geheilen en gebouwen aan de rand van de nieuwe ring.

Regentlaan, bebouwd met prestigieuze herenhuizen.

Van links naar rechts, de voormalige hotels Calmeyn (nr. 27), F. Maskens (nr. 26) en L. Maskens (nr. 25), opgetrokken in respectievelijk 1886, 1897 en 1912 aan de Waterloolaan.

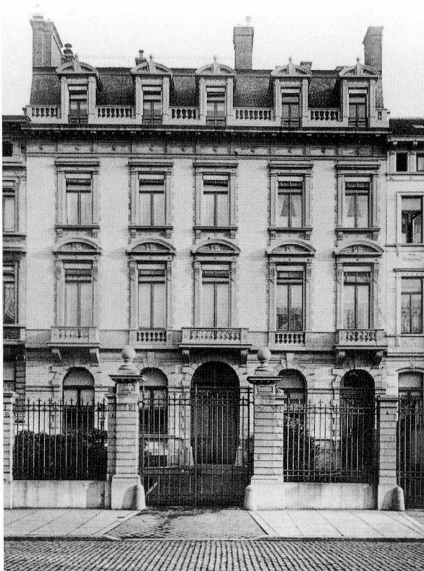

Doorgaans worden de lanen eerst aan de stadszijde bebouwd, dan aan de buitenzijde (de instelling van het octrooi belemmerde de ontwikkeling voorbij de vijfhoek). Ze vormen dan ook geen vast geheel en kennen geen uniforme ontwikkeling. De bebouwing evolueert mee met haar tijd en met de behoeften: soms wordt ze aangepast aan de nieuwe mode, soms eenvoudigweg afgebroken, nu eens gerestaureerd, dan weer vervangen of uit de weg geruimd. Het straatbeeld vormt zich

tussen de 19de eeuw en heden, gaande van het neoclassicisme tot de nieuwste uitingen van het postmodernisme. Tot op vandaag staan de verschillende stijlen naast elkaar en volgen ze elkaar op. De tijd heeft haar sporen achtergelaten, discreet of onbarmhartig, eerst op een neoclassicistische, later op een eclectische achtergrond. Een wandeling door de tijd en de ruimte zal hier dieper op ingaan.

De eerste bouwwerken langs de nieuwe lanen zijn van neoclassicistische inspiratie. Ze passen in het kader van een grootschalig stedenbouwkundig project, meer bepaald van een *plan d'ensemble*, en omvatten onder meer het Barricadenplein, de Naamsepoort met haar octrooipaviljoenen en gebouwen aan het begin van de Regentlaan en Waterloolaan, de *Botanique*, het voormalig

Herenhuis aan de Sterrenkundelaan, opgetrokken in 1887 volgens plannen van Henri Maquet, heden afgebroken.

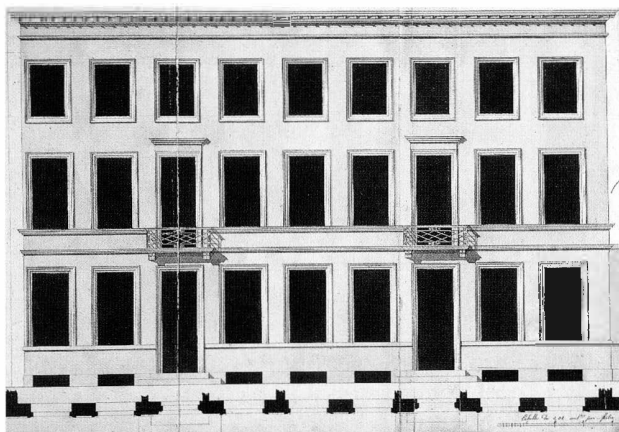
Observatorium en het Academiën paleis. Op gebied van privé-architectuur en woningen verspreiden zich langs de hele promenade imposante herenhuizen (zoals het voormalig hotel de Spoelberch, de huidige residentie van de ambassadeur van Frankrijk) en bescheiden burgerwoningen. Onder de architecten die hebben meegewerkt aan deze opmerkelijke architecturale eenheid bevinden zich grote namen als

Payen, Suys, Vander Straeten en Partoes.

Na 1850 gaan classicistische verwijzingen samen met andere invloeden en stilaan verschijnt het eclectisme. Elementen uit het historiserend vormenarsenaal worden naast of door elkaar geplaatst zonder daarbij enige regel te volgen en ontwikkelen zo een nieuwe stilistische taal. Hoogtepunt vormt het Justitiepaleis, dat de onmiddellijke omgeving van de lanen domineert. Ook enkele burgerwoningen en luxueuze verblijven zijn opgetrokken in eclectische stijl of in één van de vele neostijlen: Renaissance (het voormalig hotel Brugmann, Waterloolaan 31-33, Henri Maquet, 1903), Vlaamse Renaissance (Waterloolaan 11, Alexis Dumont, 1890), tudor (J. Jacobsplein 15, Jules Brunfaut, 1894) of gotiek (Evangelische tempel, Bischoffsheimlaan 40, 1838, afgebroken).

De opkomst van de art nouveau rond de eeuwwisseling laat maar weinig betekenisvolle sporen achter langs de boulevard-promenade: enkele winkelpuien, een paar decoratieve motieven en hier en daar een luifel. Aan het Jan Jacobsplein 9 bevindt zich een fraaie woning van Georges Hobé en in de Sterrenkundelaan stond eertijds een huis van Victor Horta (afgebroken).

Met de beaux-arts-stijl worden de Lodewijk XVI-stijl en het merendeel van de Franse 18de-eeuwse

Anoniem ontwerp, ingediend in 1844 om een bouwvergunning te verkrijgen voor twee gebouwen aan de Regentlaan op een terrein van dhr. Céré.

Het voormalig hotel Wittouck de Medem, Waterloolaan 20 en 21.

De vier linker traveeën van dit imposante gebouw in neo-Lodewijk XIX-stijl en neorococostijl dateren van 1873, de twee overige van 1919.

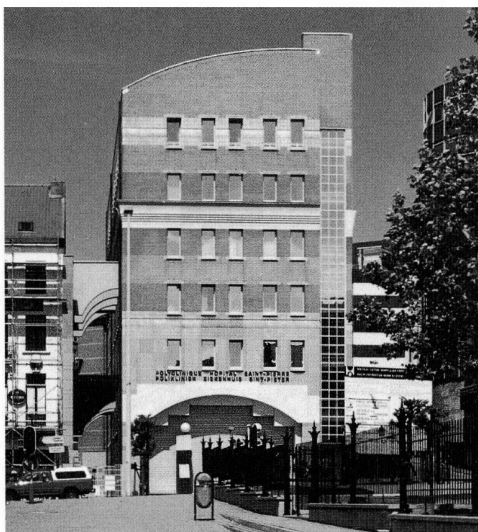

stijlen terug in ere hersteld. Enkele voorbeelden bleven bewaard zoals de imposante herenhuizen van classicistische inspiratie aan de Waterloolaan (nr. 25, voormalig hotel Maskens, 1912, neorococostijl en nr. 49 opgetrokken door O. Francotte in neo-Lodewijk XIV- en XVI-stijl, 1905) en het voormalig kantoorgebouw Electrobél (M. Polak en R. Théry, 1930), dat zich grotendeels inspireert op het nabijgelegen Koninklijk Paleis.

Uit het interbellum onthouden we een functionalistisch gebouw van Louis Herman De Koninck (Waterloolaan 10, 1929) en enkele getuigen van de art-decostijl (appartementengebouwen, de voormalige faculteit geneeskunde van de U.L.B.). Maar de belangrijkste wijzigingen doen zich voor na de oorlog. Op de vooravond van de Expo '58 verandert de kleine ring in een echte stedelijke autoweg. De bomen moeten verdwijnen en er worden nieuwe kruispunten op dubbel niveau aangelegd aan de Louizalaan, de Wetstraat, de Koningsstraat, het Rogierplein en het Madouplein. Eind jaren zestig is het de beurt aan de Naamsepoort en het Troonplein. De aanleg van de tunnels aan de Hallepoort en het Saincteletteplein in de jaren tachtig voltooien dit ondergronds netwerk. Intussen heeft de stad ook een metrolijn gekregen die parallel loopt met de verkeerstunnels. Bovengronds is de

tijd van de torenflats en grote kantoorgebouwen aangebroken. De vastgoedprojecten veelelvuldigen zich. De tertiaire sector (de Rijksadministratieve wijk) en de commerciële benedenverdiepingen (de puzzel van City 2) dringen zich op in het straatbeeld, ten nadele van het erfgoed en de woonfunctie. De grote renovatie- en restauratieoperaties van de afgelopen jaren blazen de lanen echter weer nieuw leven in en verlenen het opnieuw prestige, denken we maar aan de hotels aan het Rogierplein, de *Botanique*, de voormalige Koninklijke stallen, de voormalige faculteit Geneeskunde en de heropening van de Hallepoort.

De nieuwe algemene kliniek aan de Waterloolaan is het eerste gebouw van het Sint-Pietersziekenhuis dat voltooid werd in het kader van de belangrijke renovatiewerken volgens de plannen van N.V. Verhaegen.

WANDELING VAN NOORD NAAR ZUID OOSTELIJK DEEL VAN DE KLEINE RING

Het parcours loopt van noord naar zuid vanaf het Rogierplein, in de chronologische volgorde van de werken. Het is opgesplitst in vier stukken, overeenkomstig de vier voormalige stadspoorten, die het ritme aangeven: de Schaarbeeksepoort, de Leuvensepoort, de Naamsepoort en de Hallepoort ten slotte, het rustpunt halverwege dit eerste deel van de wandeling.

VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE SCHAARBEEKSEPOORT

De Kruidtuinlaan gezien vanaf de Schaarbeeksepoort, in het midden van de 19de eeuw.

De beheerders van het grootwarenhuis *Au bon Marché* deden omstreeks 1930 beroep op de Parijse architect G.J. Maugeue voor de constructie van hun nieuwe zetel in art-decostijl.

DE KRUIDTUINLAAN

Dit deel van de ringlaan, dat tussen de Zenne (de Emile Jacquainlaan) en de Koningsstraat (de Schaarbeeksepoort) ligt, behoort tot de eerste secties, die in 1819-1820 voltooid waren. De Schaarbeeklaan, zoals dit stuk vroeger heette, wordt aan de ene zijde geflankeerd door de Kruidtuin, aan de andere zijde loopt ze langs een verspringende rooilijn, waar fragmenten uit een min of meer ver verleden afwisselen met gebouwen in Internationale Stijl. Zo staan oorspronkelijke huizen, appartementsgebouwen uit het interbellum, de *Au Bon Marché* en het *Institut Saint-Louis* er zij aan zij met de Rijksadministratieve wijk,

De hoofdgevel van het voormalig Sint-Janshospitaal liep parallel met die van de Kruidtuin.

en de aanleg van de centrale lanen (Jacqmainlaan en Maxlaan, 1867-1871). Na de Tweede Wereldoorlog kwam alles in een stroomversnelling terecht. De Noord-Zuidtreinverbinding, de tunnels van de kleine ring en de metro verminkten de omgeving van de laan, die tot 1860 één van de meest geliefkoosde wandelplaatsen van de Brusselaars was.

Vanaf 1821 verschenen er de eerste neoclassicistische herenhuizen, in 1838 staat het Sint-Janshospitaal er (neoclassicistisch gebouw van H.L.F. Partoes op de plaats van het Pacheco hospitaal en afgebroken in 1949 om plaats te maken voor het gebouw van het Gemeentekrediet), nadien verschijnen enkele burgerwoningen die men geleidelijk aan verbouwde om er winkels, restaurants of tavernes in onder te brengen en rond

de eeuwwisseling aanpaste aan de smaak van toen, de art nouveau. Het huidige *Institut Saint-Louis* dateert van de jaren 1910-1911 en werd opgetrokken volgens plannen van architect E. Colles. In de 20ste eeuw is het evenwel vergroot en herhaaldelijk verbouwd. De *Au Bon Marché* onderging hetzelfde lot: G.J. Mauge bouwde het in 1929-1930 op de plaats van een winkel die teruggaat tot het jaar 1845; in de loop der tijden werd het pand gemoderniseerd.

Hoek van de Kruidtuinlaan en het Rogierplein.

Het Rogierplein

De oorsprong van het Rogierplein (oorspronkelijk Natieplein of Keulenplein genoemd) is nauw verbonden met de spoorweg. Dit rechthoekig plein onderaan de Kruidtuin dat zich opent aan de zuidkant, werd aangelegd na de creatie van de ringlanen, volgens een *plan d'ensemble* dat eveneens een nieuw station voorzag ter vervanging van het veel te kleine station aan de Groendreef. Het Noordstation (of Station van de Kruidtuin) werd ingewijd in 1846 maar was pas in 1862 voltooid. De architect, F. Coppens, ontwierp een sober gebouw naar het voorbeeld van een Italiaans palazzo maar gebruikte wel nieuwe technieken uit de metaalbouw. Het station sloot het monumentale perspectief van de Nieuwstraat af. Aan weerszijden hiervan was het plein omgeven door huizen van neoclassicistische inspiratie, waaronder verschillende hotels voor reizigers: het *Grand Hôtel Saint-Jean*, het *Hôtel des Boulevards*, het *Hôtel Royal Nord*, de *Cosmopolite* en later ook het *Palace Hotel* (A. Lener, Antoine Pompe, 1908) en het *Albert I Hotel* (Michel Polak, 1920). Het station mag dan wel de tand des tijds niet hebben doorstaan – het werd afgebroken in 1956 en vervangen door het Internationaal Rogier Centrum (J. Cuisinier en S. Lebrun, 1958) – de hotels daarentegen hebben het Rogierplein nooit meer verlaten. Nieuwe constructies, zoals het *Sheraton* (L. Van Hove en de *Groupe Structure*, 1971) en gerenoveerde, waaronder het *Palace Hotel* (*Traces*, 1988), de *New Siru* (1990) en het *Albert I Hotel* (*Atelier de Genval*, 1995) geven vanaf nu de toon aan.

Het *Palace Hotel*, met grotendeels beglaasde brasserie, doorbrak als eerste de neoclassicistische ordonnantie van het Rogierplein.

Tot in het begin van deze eeuw vormden het Noordstation en de hotels aan het Rogierplein een coherent neoclassicistisch geheel.

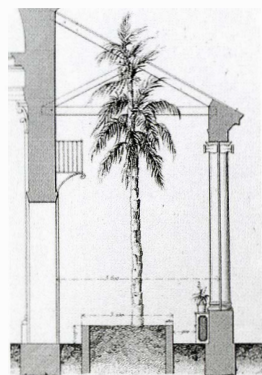
Het Internationaal Rogier Centrum, gebouwd in het jaar van de Wereldtentoonstelling, werd beschouwd als een “stad in de stad” vanwege de verschillende functies die het gebouw huisvestte: kantoren, winkels, huisvesting, tentoonstellingsruimten, conferentie- en spektakelzalen.

Talrijke lithografieën uit de eerste helft van de 19de eeuw getuigen van het succes van het park rond de Kruidtuin.

Deze schematische doorsneden, getekend door Charles Rohault de Fleury, zijn een goed voorbeeld van serreconstructies. Doorsnede van de centrale rotonde (warme serre) en, van links naar rechts, speciale serres (voor orchideeën of camelia's), de groeiserres en de gematigde serres, aan weerszijden van de rotonde.

De Kruidtuin

De Kruidtuin is een initiatief van de Koninklijke Maatschappij van Kruid, Bloom en Boom Kweekkerij der Nederlanden en werd aangelegd om de verzamelingen te redden van een oude botanische tuin, die in 1797 was gecreëerd op de Hofberg en afgeschaft in 1825. Deze grootse onderneming streefde ernaar *één van de meest opmerkelijke verfraaiingen van de stad* te worden; het ambitieuze project wilde in één gebouw de wetenschappelijke, administratieve en symbolische functies van een volledige botanische tuin onderbrengen.

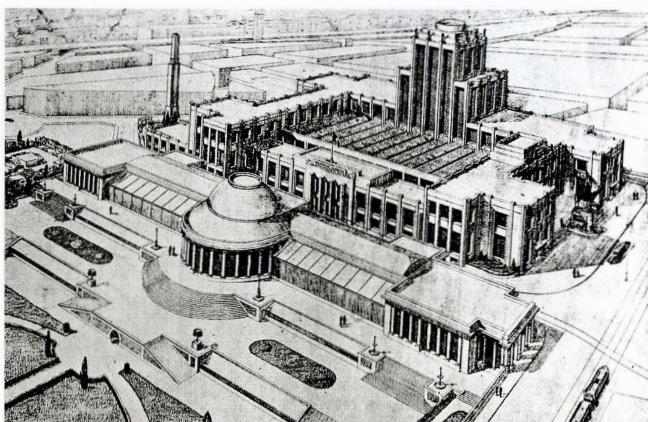
Kunstenaar-decorateur Pierre-François Gineste stond in voor de uitvoering (1826-1829), waarbij hij zich inspireerde op een plan van Tilman-François Suys, dat boven de middelen van de maatschappij ging. Door de aard van het gebouw en de oriëntatie werd de hoofdgevel naar het zuiden gericht, richting stad. Het hellende terrein maakte een trapsgewijze opstelling van de kassen en een aanleg van tuinen in terrasvorm mogelijk. Het complex, dat zowel broeikassen als administratieve en wetenschappelijke lokalen omvatte, nam de neoclassicistische stijl en monumentale

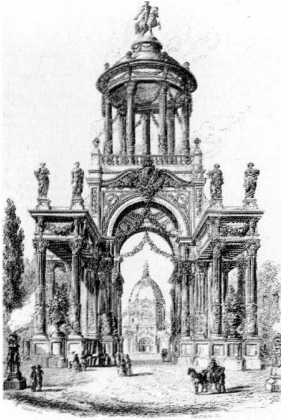
structuur over die vaak gebruikt werd voor 18de-eeuwse oranjeriën: een centrale rotonde met koepel, aan weerszijden geflankeerd door een vleugel die op een licht uitspringend paviljoen eindigt. Tussen 1842 en 1854 onderging het complex uitbreidingswerken onder leiding van T.-F. Suys: aan de Koningsstraat werd een portiek gebouwd, de oranjeriën werden vergroot en men bouwde een grote feestzaal (omgebouwd tot herbariumgalerij in 1870, het jaar waarin de Staat de Kruidtuin kocht). In 1893 realiseerden Charles Vander Stappen en Constantin Meunier, met behulp van tal van andere kunstenaars, de beelden voor de tuin in de vorm van fontein, kandelaars, beeldengroepen en andere allegorieën die de tijd, de seizoenen, de dieren en de planten uitbeelden. In 1899 werd het gebouw een laatste maal vergroot, ditmaal met een bibliotheek met galerij en een nieuwe herbariumzaal die over twee bouwlagen loopt. Het voortbestaan van de Kruidtuin, één van de mooiste plekjes van Brussel, is in de loop der tijden verschillende malen bedreigd geweest met reconstructie, verbouwingen, afbraak en zelfs verplaatsing, ten tijde van de aanleg van de Noord-Zuidverbinding. In 1939 vestigde het instituut zich in het domein van Boechout in Meise en bestonden er heel wat plannen voor, onder meer de inplanting van de Koninklijke Bibliotheek op het terrein. René Pechère legde in 1953 het gedeeltelijk verminkte park opnieuw aan. In 1979 kreeg *Atelier 20* (Patrick De Simpel en Christian Lechien) de opdracht het toen

"De Laurier" of "De Roem" van Julien Dillens.

Naar aanleiding van de door de overheid georganiseerde wedstrijd met het oog op de inplanting van de Koninklijke Bibliotheek op het terrein van de Kruidtuin, diende Paul Saintenoy in 1938 een ontwerp in waarbij de gebouwen en tuinen ongemoeid werden gelaten.

Triomfboog, opgericht aan de Schaarbeeksepoort in 1856, ter gelegenheid van de vijftiengstigste verjaardag van de troonsbestijging van Leopold I.
Uitzicht vanaf de Sint-Mariakerk.

Octrooihek en -paviljoenen van de Schaarbeeksepoort.
Uitzicht vanaf het Koningsplein.

leegstaande gebouw om te bouwen. In 1983 was *Le Botanique, centre culturel de la Communauté française Wallonie* geboren.

De Koningsstraat

In 1822 wordt de Koningsstraat een eerste maal verlengd tot aan de Schaarbeeksepoort, vijf jaar later overschrijdt ze de grenzen van de vijfhoek, voorbij de Kruidtuinlaan en over het grondgebied van de gemeenten Sint-Joost-ten-Node en Schaarbeek, tot aan het Koninginneplein, waar het perspectief samenkomt in de Sint-Mariakerk (Van Overstraeten, 1844). De "Buiten-Koningsstraat", aangelegd op de heuvelachtige gronden tussen de Zenne- en de Maalbeelvallei, is de eerste monumentale straat uit de buitenwijken die verstedelijkt wordt. De inwijding van de Kruidtuin (1829) doet het monumentale karakter van deze verbindingsweg nog toenemen en zal de bebouwing stimuleren. Vanaf 1830 verschijnen de eerste herenhuisen en burgerwoningen (waaronder dat van Vifquain, in 1865 vervangen door het Gesùklooster). Het merendeel is in neoclassicistische of eclectische geest opgetrokken en verschillende gebouwen zijn van de architect T.-F. Suys (zoals zijn persoonlijke woning en het Cazeaux paviljoen).

VAN DE SCHAARBEEKSEPOORT TOT DE LEUVENSEPOORT

De Schaarbeeksepoort rond de
eeuwwisseling.

DE BISCHOFFSHEIMLAAN

Het deel van de ringlaan tussen de Schaarbeeksepoort en het Surlet de Chokierplein heette aanvankelijk Observatoriumlaan en kreeg in 1883 de naam Bischoffsheimlaan, naar de naam van een rijke bankier, die ook schepen en senator was. De laan loopt parallel met de Galiléelaan en de Sterrenkundelaan en wordt aangelegd rond 1824 volgens een plan van Jean-Baptiste Vifquain. Ze wordt geregeld onderbroken door pleinen: het Queteletplein met het voormalig Observatorium, het cirkelvormige Barricadenplein, het halfronde plein dat sinds 1877 de naam Madouplein draagt, ter ere van de gelijknamige schilder die er woonde en overleed, en zijn tegenhanger aan de kant van de vijfhoek, het Surlet de Chokierplein, in 1874 aangelegd door Antoine Mennessier met centraal een allegorisch beeld van de Brabançonne, een werk van Charles Samuel dat in 1930 werd ingewijd.

De laan is breder dan de Kruidtuinlaan en was eertijds beplant met vier rijen bomen. Ze wijkt lichtjes af van het plan van Vifquain. Zo hadden het Prins van Oranjeplein met zijn paleis moeten zijn ingeplant in de onmiddellijke omgeving van de voormalige Schaarbeeksepoort. Van dit project werd afgestapt om plaats te maken voor het Barricadenplein, waar in het plan van Vifquain helemaal geen sprake is. Het ontwerp wordt toegerekend aan Nicolas Roget.

Bischoffsheimlaan 36. De gevel met
reminiscenties aan de empirestijl heeft,
ondanks de verbouwingen op de begane
grond, zijn algemene oorspronkelijke
allure behouden.

Guillaume Charlier maakte in 1917 het "Monument voor de Doden", dat zich tegenwoordig aan het begin van de Middaglijnstraat bevindt.

De Bischoffsheimlaan werd voornamelijk in het tweede kwart van de 19de eeuw bebouwd. Maar de huizen kregen later een nieuwe aankleding, tijdens het neoclassicisme of eclectisme en zelfs de art nouveau (hotel Wiener, Victor Horta, 1911, afgebroken) en beaux arts (hotel Vaxelaire, 1916). In het begin van deze eeuw werd nr. 11 bewoond door abt Norbert Wallez, die er zijn avant-gardistisch blad *Le XXe siècle* uitgaf. In deze krant en zijn wekelijkse bijlage, *Le Petit Vingtième*, zette een zekere Hergé zijn eerste stappen als tekenaar.

Na de oorlog kreeg de laan af te rekenen met de problemen van zijn tijd en met de moderniteit. Het Madouplein, dat vroeger een homogeen geheel was van neoclassicistisch geïnspireerde gebouwen en kunstenaarsateliers ontworpen door Gédéon Bordiau, is met zijn dominerende Madoutoren (G. Goffaux, 1963) en enkele banale kantoorgebouwen onherkenbaar geworden. Het Surlet de Chokierplein, eertijds omgeven door huizen met winkelpuien en talrijke cafés (*Le Century*, de *Taverne anglaise*, de *Relais...*) is misvormd door recente kantoorgebouwen en appartementen. Op de achtergrond ziet men het gebouw van glas en graniet van de *Communauté française* (*Atelier de Genval*, Michel Ruelle, 1993) dat opgetrokken werd op oude overwelfde ijskelders.

De kantoorgebouwen vermenigvuldigen zich over de hele Bischoffsheimlaan, zoals het gebouw van het *Crédit général hypothécaire* (Alban Chambon, 1914 en H. Vaes, V. Creten, 1916, tegenwoordig ministerie van Financiën), maar ook kantoren in art deco (voorheen *La Bâloise*, E. en P. Vischer, 1931, verbouwd) en internationale stijl (de toren van de Sociale Voorzorg, H. Van Kuyck, 1954; de Astrotoren, A.-J. De Doncker, 1972) en voorbeelden van "geïntegreerd" façadisme door J. Baudon (die ter hoogte van nr. 33 een herenhuis van architect Henri Maquet in een glazen gevel heeft verwerkt).

De laan bezit verder ook een modern gebouw (Bischoffsheimlaan nr. 40, M. en P. Mignot, 1977) dat de protestantse kerk van Brussel huisvest op de plaats van een neogotische kerk, en hier en daar nog enkele getuigen van haar verleden: het Barricadenplein, het voormalig Observatorium en enkele luxe herenhuisen...

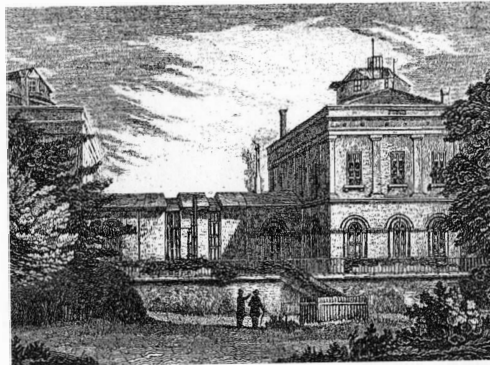
Het voormalig Observatorium

Het voormalig Observatorium, dat vanaf 1823 ontworpen werd, was een idee van astronoom en statisticus Adolphe Quetelet (1796-1874). Het gebouw werd opgetrokken bij koninklijk besluit van 8 juni 1826 op een stuk gemeentelijke grond, in de nabijheid van de Schaarbeeksepoort en de Kruidtuin maar is pas voltooid in 1832, aangezien het tijdens de Septemberdagen dienst had gedaan als fort. In 1835 werd het uitgerust met grote instrumenten waaronder een meridiaancirkel, een muurcirkel en een equatoriaal. De instelling, waar Quetelet van in het begin aan het hoofd stond, wilde zich meten met de meest gerenommeerde observatoria van Europa maar zou uiteindelijk slechts een kort leven beschoren zijn: de bouw van een nieuw observatorium in Ukkel in 1891 betekende het einde van haar wetenschappelijk werk. Het gebouw stond een tijdje leeg en werd daarna verbouwd om er kantoren van een administratie te huisvesten. Een recente renovatie (1990) heeft het interieur volledig vernieuwd.

Het Observatorium werd ontworpen volgens plannen van Auguste Payen (1801-1877), de neoclassicistisch geïnspireerde architect die onder meer vijf paar octrooipaviljoenen voor de ringlaan, het voormalig gemeentelijk slachthuis en het Zuidstation ontwierp. Het strenge, sobere gebouw bestond oorspronkelijk uit twee vleugels van telkens twee bouwlagen, die met elkaar verbonden waren door een galerij. Het omvatte zowel de woning van de directeur (linkervleugel) als het eigenlijk wetenschappelijk instituut met kabinetten, bibliotheek, instrumentenzaal en thermometers. Het heeft een streng geometrische compositie met natuurstenen gevels, hier en daar afgewisseld door een element in blauwe hardsteen, rondboogige en rechthoekige vensters en pilasters en lijstwerk voor de gevelgleding.

Het Observatorium is omgeven door een tuin (de latere Henri Fricksquare) en heeft niet alleen zijn naam verleend aan de laan langs het domein maar bepaalde ook het tracé van de Middaglijnsstraat, die in de as van het gebouw uitkomt.

De twee vleugels van het Observatorium waren aanvankelijk verbonden door een eenvoudige galerij.

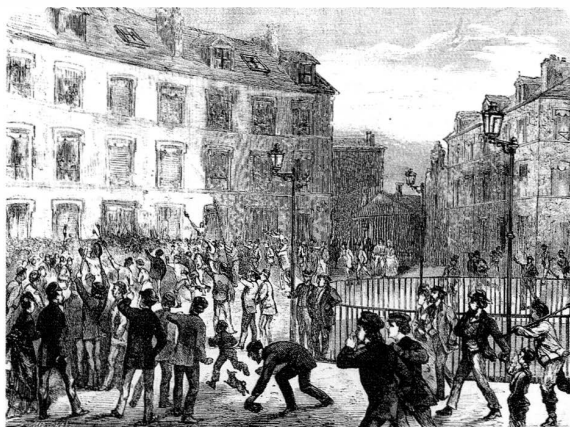

Het Barricadenplein omstreeks 1855.

Tijdens de nacht van 27 mei 1871, viel de "aristocratische en doctrinaire jeugd" van Brussel het huis van Victor Hugo aan, op het Barricadenplein 4.

Die ochtend had zijn beroemde inwoner een brief gepubliceerd waarin hij pleitte voor asielrecht voor de vluchtelingen uit de *Commune*.

Het Barricadenplein

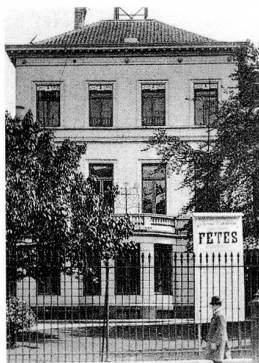
Dit cirkelvormig plein langs de Bischoffsheimlaan is ontworpen als "rustpunt", in de vorm van een rotonde. Het oorspronkelijke Oranjeplein kreeg in 1831 zijn huidige naam, ter herinnering aan de gebeurtenissen van de Belgische revolutie. Het vormt een interessante getuige van de stedelijke neoclassicistische esthetiek, gebaseerd op een panoramisch concept van de ruimte. Aan de grondslag van de constructie liggen een zin voor orde, een duidelijke uniformiteit, symmetrische en repetitieve opstellingen en de verwerping van decoratie en differentiatie van elementen ten voordele van een geheel op stedelijke schaal. Door hun bepleisterde typegevels, gedeeltelijk onderworpen aan bepaalde vereisten, zijn de huizen aan het Barricadenplein identiek. Ze tellen telkens drie in de hoogte afnemende bouwlagen, die van elkaar gescheiden zijn door eenvoudige lijsten en opengewerkt met vensters in discrete omlijstingen. In 1876 werden deze verplichtingen afgeschaft. De deur stond open voor "verfraaiingen", verbouwingen, toevoegingen en decoraties. Rond dezelfde periode werd de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk (zie infra) volledig met de grond gelijk gemaakt en herzien, met uitzondering van het

Barricadenplein. Dat werd namelijk geïntegreerd in een nieuw, elegant en homogeen stadsgeheel maar zou bij het doortrekken van de Omwentelingsstraat lichtjes aangepast worden.

Midden op het plein staat een beeld van Andreas Vesalius door beeldhouwer Joseph Geefs uit 1847. Vroeger was het omgeven door een hek en gaslantaarns, naar een ontwerp van architect Joseph Poelaert (1849).

Het gemeentehuis van Sint-Joost-ten-Node

Het gemeentehuis van Sint-Joost-ten-Node heeft iets weg van een kasteeltje dat in het niet verdwijnt tussen de zee van beton en auto's. Het herinnert nog vaag aan het paviljoen waarin vioolvirtuoos Charles de

Bériot, weduwnaar van La Malibran, ooit gewoond heeft en later, tussen 1840 en 1844, de *Cercle Artistique* gevestigd was. In 1868 kocht Sint-Joost deze neoclassicistische woning aan om er het gemeentehuis te installeren. Na een architectuurwedstrijd in 1909-1911 werd het heringericht en vergroot volgens plannen van Léon Govaerts. Gabriel Charle werd belast met de interieurinrichting, waaronder de fraaie monumentale trap en de Raadszaal met decoratie van art-nouveau-inspiratie. De hoofdgevel, in beaux-arts-stijl, bestaat uit een centraal gedeelte met twee licht uitspringende zijvleugels. De centrale, halfronde travee is bekroond door een koepel met lantaarn, de zijvleugels hebben een tentdak.

Het voormalig hotel Vaxelaire

Samen met het gemeentehuis vormt dit één van de laatste prestigieuze woningen uit de eeuwwisseling die langs de ringlaan opgetrokken werd. Het hotel Vaxelaire (naar de naam van de stichters van de *Au Bon Marché*) werd in 1916 in beaux-arts-stijl gebouwd (plan toegeschreven aan L. Sauvage), in 1926 vergroot (G.J. Maugue) en in 1989 gerenoveerd om er kantoren in onder te brengen (Buas, Suter en Suter). De elegante en geraffineerde straatgevel heeft een voortuintje met smeedijzeren hek. Een tweearmig gebogen bordes leidt naar de halfronde ingang, het centrale element van de compositie, dat bekroond wordt door een erebalkon. In het interieur onderscheidt men woon- en ontvangstruimtes; het kwalitatief hoogstaande decor omvat ijzerwerk, lambriseringsen, houtwerk en marmere schouwen.

Het gemeentehuis van Sint-Joost-ten-Node vóór de uitbreidingswerken en de huidige staat, Sterrenkundelaan nr. 13.

Het voormalig hotel Vaxelaire.

De Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk

In het midden van de 19de eeuw was de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk nog een typische volkswijk, met vuile, overbevolkte steegjes en donkere, bochtige straatjes. Terwijl de buurt rondom zich in een ijlt tempo verstedelijkte – de aanleg van de boulevards-promenades en het Barricadenplein (1824), de verlenging van de Buiten-Koningsstraat (1827), de bouw van de Congresszuil (1859) – bleef ze geïsoleerd en had ze een slechte reputatie. Alleen een grondige herziening van de wijk, die tussen het Barricadenplein, de Koningsstraat en de Leuvenseweg geprangd zit, kon deze situatie veranderen.

Het aanlegplan van architect Antoine Mennessier, die een hele nieuwe buurt voor ogen had, werd in 1874 uitgevoerd. Alleen het Barricadenplein ontsnapte aan afbraak en werd geïntegreerd in deze splinternieuwe burgerlijke woonwijk. De verstedelijking gebeurde op zijn Hausmanns, volgens een stervormig plan, met breedse perspectieven en een strenge indeling, gebaseerd op een uniek geometrisch wegenpatroon. De straten lopen allemaal naar één punt, het huidige Vrijheidsplein. De Congressstraat ligt in de as van de Congresszuil en vormt de ruggengraat van de wijk. Van

hieruit vertrekken enkele zijstraten, die de namen dragen van de fundamentele rechten van de Grondwet: de Onderrichtsstraat, de Drukpersstraat, de Eredienststraat en de Verenigingsstraat. Behalve een stedenbouwkundige inrichting en een zekere stilistische homogeniteit – dankzij de neostijlen en het eclectisme, die op het einde van de vorige eeuw erg in de mode waren – omvatte deze ingrijpende stadsrenovatie ook de constructie van openbare gebouwen, zoals een theater, een circus, een badinrichting en een winkelgalerij, die voor het merendeel verdwenen zijn.

Verkavelingsplan van de te koop aangeboden gronden, ingediend door de *Société anonyme du Quartier Notre-Dame-aux-Neiges* omstreeks 1875.

VAN DE LEUVENSEPOORT TOT DE NAAMSEPOORT

Het Surllet de Chokierplein. Links de Congressstraat.

DE REGENTLAAN

De Regentlaan loopt van het Surllet de Chokierplein tot aan de Naamsestraat, evenwijdig met de Kunstlaan en de Marnixlaan. Ze wordt onderbroken door het Troonplein, waar het ruitersbeeld van Leopold II staat (Th. Vinçotte en F. Malfait, ingewijd in 1926). De werken startten in 1821 onder leiding van architect Charles Vander Straeten. Het plan stemt evenwel niet overeen met dat van Jean-Baptiste Vifquain, dat tussen de Leuvensepoort en de Naamsepoort een lange esplanade voorzag, omgeven door vier rijen bomen en versierd met fonteinen en beelden, die de naam *Cours de la Reine* zou krijgen. Maar deze prestigieuze promenade zou nooit het daglicht zien. Ze werd vervangen door een eenvoudiger project dat uitgewerkt werd door Vifquains belangrijkste rivaal.

De tot 1831 Prins (van Oranje)laan geheten Regentlaan heeft haar naam te danken aan baron Surllet de Chokier, die op 24 februari 1831 door het nationaal Congres verkozen werd tot regent, in afwachting van de aankomst van de eerste koning der Belgen. Dit deel van de ringlaan, dat vroeger vol luxueuze huizen stond, behoort tot de meest prestigieuze van alle buitenlanen. In de loop van de 19de eeuw werd het stilaan

Het Troonplein.

Het ruitersbeeld van Leopold II, een werk van Thomas Vinçotte op een fraaie sokkel ontworpen door architect F. Malfait, werd plechtig ingewijd op 15 november 1926.

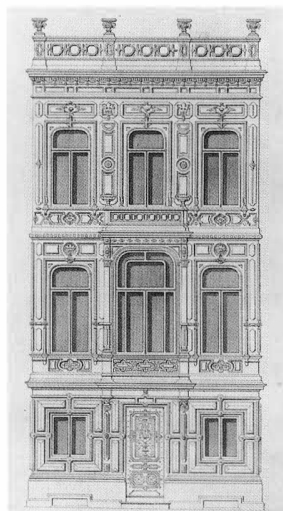
Het huis aan de Leuvenseweg 1 van omstreeks 1830, werd in 1870 zetel van het bekende tijdschrift *L'illustration Européenne*.

In 1885 verdween het onder de sloophamer.

Huis aan de Kunstlaan naar ontwerpen van architect J.J. Dumont, heden afgebroken.

Onderaan rechts:

Noordstraat 36, 38 en 40, opgetrokken in 1876. De perspectieven die de lanen boden, werden geaccentueerd door de bouw van architecturale gehelen, soms van bescheiden afmetingen.

bebouwd, eerst met het Paleis van de Prins van Oranje (1826) en talrijke burgerwoningen van neo-classicistische allure in de omgeving van de Naamsepoort en de Leuvensepoort (zoals die van Auguste Payen). Later, in de tweede helft van de 19de eeuw,

volgen de herenhuizen, achter de Hertogsstraat met tuintjes aan de straatkant (voormalig hotel du Bus, nr. 20; voormalig hotel de Spoelberch, nr. 41, heden residentie van de ambassadeur van Frankrijk) en rond de eeuwwisseling de monumentale herenhuizen (voormalig hotel Brugmann, nrs 31-33). Tijdens het interbellum verschijnen de appartementen (*Le Régent* en *Le Dauphin*, nrs 24 en 29, G. Heerebout, 1938 en 1946) en kantoorgebouwen (Electrobel, Troonplein 1-3, Michel Polak, R. Théry, 1930) en verdwijnt de oorspronkelijke bebouwing stilaan, een tendens die zich na de oorlog voortzet (uitbreiding van de zetel van Electrobel, J. Wybauw, 1965).

DE KUNSTLAAN EN MARNIXLAAN

Richting buitenwijken ondergaan de Kunst- en Marnixlaan hetzelfde lot. Van de burgerwoningen en imposante herenhuizen blijft slechts weinig bewaard: een paar gevels, hier en daar een fragment (het voormalig hotel

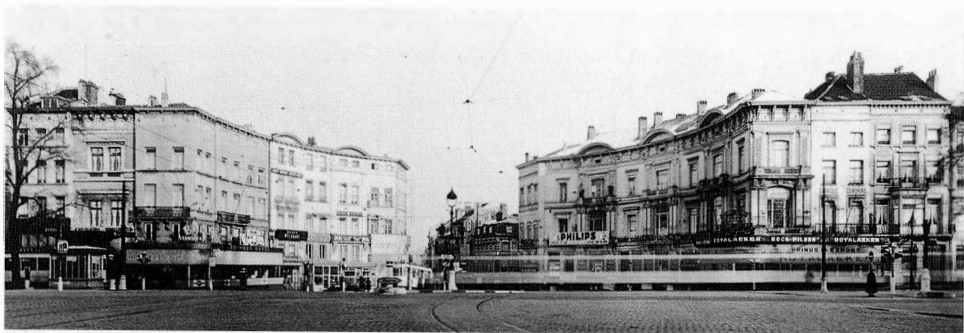
Cluysenaar), enkele kostbare juweeltjes (het hotel Charlier) en soms slechts een naam (het hotel van baron Lambert de Rothschild, vervangen door het gebouw van de Bank Brussel Lambert). De tijd dat de Marnixlaan leefde op het ritme van feest en plezier en de kleine genoegens van spelen, drank en "goed eten" lijkt voorgoed voorbij te zijn. In het begin van deze eeuw zocht de rijke bevolgingsklasse elkaar op in *Les Caves de Maastricht*, waar elke avond dichterskringen bijeenkwamen, zoals *Les Mardis des Lettres Belges* en *La Lanterne Sourde*. Er wordt zelfs gezegd dat Blaise Cendrars het café bezocht wanneer hij in Brussel was... Elders werd er getafeld, gespeeld, gedanst, men kwam er samen of keek naar de "actualiteiten uit de hele wereld" (de *Grand Cinéma Royal*). De *Brasserie des deux Clefs* stelde faro, panaché of geuze voor, bij een "eersteklas koud buffet" terwijl het Carlton zich aanpreef als "het Brussels Montmartre", waar "alle persoonlijkheden uit de politieke, mon-

De Marnixlaan in het begin van deze eeuw.

De Kunstlaan in het begin van deze eeuw.

Het Madouplein omstreeks 1950. Dit fraaie geheel, dat vanaf 1860 in verschillende fasen werd opgetrokken, moest een eeuw later verdwijnen. Nu neemt de Madoutoren het linker gedeelte in beslag.

Het graven van tunnels onder de kruispunten (hier dat van de Wetstraat) was een noodzakelijke voorwaarde voor de heraanleg van de ringlanen in stedelijke autosnelwegen, zoals beslist in het vooruitzicht van de Expo '58.

daine en financiële wereld elkaar 's avonds ontmoeten". De Régina was de "tempel van de domino en de *écarté*", voordat het in 1923 werd omgebouwd tot speelgelegenheid en na de Tweede Wereldoorlog tot "dancing bon genre". Sindsdien is het kleurrijke bestaan van de laan stilaan vervaagd en wordt ze langzamerhand ingenomen door appartementsgebouwen (Kunstlaan 18, L. Tassoul, 1939) en kantoren (de zetel van Morgan, André Jacqmain, P. Hof, 1974; Kunstlaan 13-14, A. en J. Polak, 1961).

Het voormalig hotel Charlier

De geschiedenis van het hotel Charlier – in werkelijkheid twee gekoppelde huizen van neoclassicistische inspiratie – is nauw verbonden met Henri Van Cutsem, mecenas en kunstverzamelaar. In 1890 kocht hij de huizen en bracht er zijn verzameling moderne meesters onder. Van Cutsem liet de panden door Victor Horta verbouwen, die er een salon inrichtte om kunstliefhebbers, critici en kunstenaars te ontvangen en een tentoonstellingsgalerij met beglaasde bedaking. Talrijke schilders en beeldhouwers van avant-gardistische strekking waren hier dan ook kind aan huis. Een van hen was de beeldhouwer Guillaume Charlier, die Van Cutsem aanwees als universeel erfgenaam. In 1904 erfte Charlier het huis met zijn hele verzameling en zet hij het mecenaat van zijn beschermer voort. De collectie wordt aangevuld met schilderijen, beeldhouwwerken, snuisterijen en diverse objecten. Bij zijn overlijden in 1925 worden de woning en de verzameling eigendom van de gemeente Sint-Joost, die er een museum van maakt. Ze richt er een concert- en vergaderzaal in en laat in 1960 en 1994 enkele verstevigingswerken uitvoeren. Het gebouw is

sober, onopgesmukt en heeft een klassieke ordonnantie. De gevels zijn bepleisterd met hier en daar een accent in blauwe hardsteen, de muuropeningen hebben een eenvoudige omlijsting en enkel de ingangstravee is licht afwijkend van de rest van het huis (inrijpoort, frontons, balkon...). De interieurinrichting is in eclectische stijl, afwisselend geïnspireerd door de Lodewijk XVI-stijl, empirestijl of art nouveau. Naast de erg rijke collectie schilderijen en beeldhouwwerken van Belgische oorsprong uit het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw (Constantin Meunier, Antoine Wiertz, Alfred Stevens, Isidore Verheyden, James Ensor, Fernand Khnopff...) bezit het Charlier museum ook heel wat meubilair en decoratieve objecten (tapijtwerk, brons- en zilverwerk, glaswerk...).

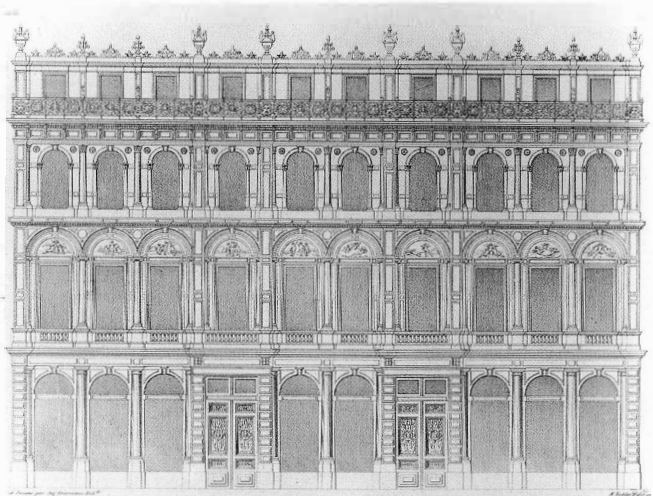
De voormalige woning van Jean-Pierre Cluysenaar

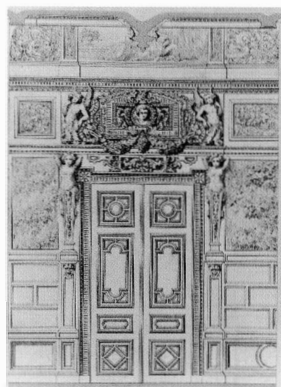
Jean-Pierre Cluysenaar (1811-1880), een architect van Nederlandse afkomst, kreeg zijn opleiding in het atelier van Tilman-François Suys. Door de uiteenlopende inspiratiebronnen die hij gebruikte, vormt hij een overgangfiguur tussen neoclassicisme en eclectisme. Hij ontwierp onder meer de Sint-Hubertusgalerijen (1846), het Blindengesticht (1858), het Koninklijk Muziekconservatorium (1876) en tal van herenhuisen, waaronder zijn eigen woning aan de Kunstlaan. Oorspronkelijk bestond het gebouw uit twee gekoppelde huizen in neoclassicistische stijl met elementen in neo-Italiaanse- Renaissancestijl. Door de talrijke verbouwingen (vanaf 1935) en de integratie in een kantoorgebouw (J. Carballo, H. Gilson, 1993) is het evenwel onherkenbaar geworden; het enige originele dat rest, zijn enkele elementen – een gevel van twee bouwlagen, een hal en twee

Hertpand aan de Kunstlaan 16 huisvest vandaag het Charlier museum.

Opstand van de oorspronkelijke gevel van het huis van Jean-Pierre Cluysenaar, Kunstlaan 10 en 11.

Interieur van een herenhuis dat Jean-Pierre Cluysenaar in de Leopoldwijk ontwierp.

salons op de bel-etage— die uit hun context werden gerukt en in het niet verdwijnen tussen al het beton en spiegelglas.

Het voormalig hotel Brugmann

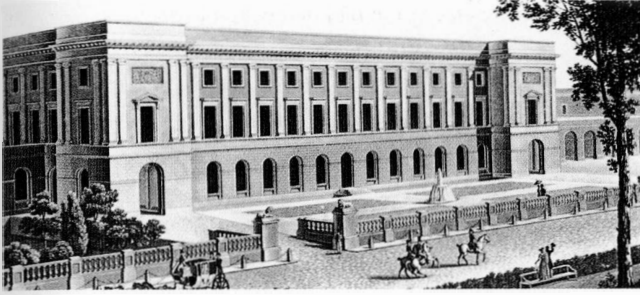
Henri Maquet ontwierp dit hotel in 1903 en gaf het de allures van een Italiaans palazzo. Vandaag is het een unieke getuige van de luxueuze herenhuisen die eertijds aan de prestigieuze Regentlaan stonden. Bovendien is het pand goed bewaard gebleven, net zoals zijn voortuin met monumentaal hek en zijn interieur met eretrap, ontvangtsalons, ruime doorlopen, plafonds met lijstwerk en parketvloeren. De monumentale gevel combineert arduin met natuursteen. De symmetrische opstand is rond een licht uitspringende middenas in eclectische stijl opgebouwd maar vertoont ook veel neo-Italiaanse-Renaissance-elementen, zoals blijkt uit de bossages, balustrades, gebogen en driehoekige frontons, de drie opeenvolgende klassieke orden, de entablementen, consoles, lateien met festoenen en de palmetten. De gevel vertoont gelijkenissen met het voormalig hotel d'Assche dat Alphonse Balat in 1856-1858 in de Leopoldwijk bouwde.

Het Academiënpaleis en de Koninklijke Stallingen

Tot 1830 is het Academiënpaleis de verblijfplaats van de prins van Oranje. Het wordt opgetrokken vanaf 1823 naar de plannen

Het voormalig hotel Brugmann, Regentlaan 31 en 33.

Het Academiënpaleis, gedurende een korte periode de residentie van de prins van Oranje, zoon van Willem I.

van architect Charles Vander Straeten en Tilman-François Suys voltooit het in 1826. Dit zuiver neoclassicistisch gebouw volgens rechthoekig plan is zeer streng en sober opgevat maar vertoont aan de binnenkant een ongehoorde rijkdom (kostbare materialen, een "marmere galerij", "troonzaal"...). Aan het luxueuze interieur beantwoorden streng symmetrische buitengevels met tweekleurig materiaal en horizontale en verticale geleidingen. Het gebouw had al voor verschillende doeleinden gediend toen het in 1876 de zetel van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten en van de Koninklijke Academie voor Geneeskunde werd. In de loop van de 20ste eeuw zullen hieraan nog drie andere academiën worden toegevoegd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog moeten ze tijdelijk elders onderdak vinden aangezien het paleis dan tijdelijk als quarantainegebouw dienst doet. Het elegante gebouw is omgeven door een grote tuin met bomen, sculpturen (waaronder een marmeren beeld van Adolphe Quetelet door Charles Fraikin, 1880; het monument van dokter J.-S. Stas door Th. Vinçotte en Victor Horta, 1897; "De Verrassing", door J.-B. Van Heffen in 1869) en bijgebouwen, onder meer de voormalige Koninklijke Stallingen. Dit neoclassicistisch gebouw, dat onlangs nog gerestaureerd werd, huisvest nu administratieve diensten en de bibliotheek van de Academiën.

De voormalige Koninklijke Stallingen, gezien vanaf het Troonplein.

De zetel van de Bank Brussel Lambert

In 1962 ontwierpen de Amerikaanse architecten Skidmore,

De administratieve zetel van de
Bank Brussel Lambert, Marnixlaan 24.

Beeld van Henry Moore, vóór het B.B.L.-
gebouw.

Owings en Merrill (S.O.M.) het BBL-gebouw op de hoek van de Troonstraat. Het pand neemt een belangrijke plaats in binnen de evolutie van de modernistische architectuur naar semi-industrialisatie, experimenten en de ontwikkeling van technische procédés en nieuwe bouwmaterialen. De gevelstructuur inspireerde zich waarschijnlijk op het Foncolin-gebouw, met zijn dragende kaders in gegoten beton (André Jacqmain, J. Wabbes, 1958), en combineert geprefabriceerde elementen van gewapend beton met articulerende gewrichten in roestvrij staal. Het vaak geïmiteerde BBL-gebouw staat aan het begin van een hele reeks kantoorgebouwen die opgetrokken zijn rond een centrale kern waarin de diensten en het lift- en trappenhuis zijn ondergebracht.

Op de esplanade staat een beeld van Henri Moore ("Lambert Locking Piece", 1964). Het pand werd uitgebreid in 1990 volgens plannen van S.O.M.

De Leopoldwijk

Kort na de onafhankelijkheid barstte het overbevolkte en overbebouwde Brussel letterlijk uit zijn voegen. Het idee om een nieuwe woonwijk te creëren voorbij de ringlaan, tussen de Leuvense- en de Naamsepoort, begon stilaan te rijpen. In 1837 vertrouwde de *Société civile pour l'Aggrandissement et l'Embellissement de la Capitale de la Belgique* aan Tilman-François Suys de opdracht toe de plannen te tekenen voor dit ambitieuze project, dat één van de opmerkelijkste verbouwings- en uitbreidingsfasen van de stad zou betekenen. De aanleg van de Leopoldwijk gebeurde tussen 1838 en 1880, in

de lijn van de constructie van aristocratische wijken in de 18de eeuw (de Koninklijke wijk) en in de nabijheid van symbolische machtsbolwerken als het Koninklijk Paleis en het Paleis der Natie. Het dambordpatroon van de plattegrond is typisch voor de classicistische stedenbouw. Het wegennet is gestructureerd en hiërarchisch opgebouwd, de hoofdverkeerswegen liggen in het verlengde van de straten rond het park en de naburige wegen staan dwars hierop.

Vanuit sociologisch standpunt bracht de bouw van deze wijk een eerste migratiegolf van de welstellende bevolkingslaag naar de “bovenstad” met zich mee. De burgerij liet er weelderige herenhuizen en luxueuze verblijven bouwen met uitgestrekte tuinen en bijgebouwen (koetshuizen, stallen en dienstvertrekken). Krachtens de wet van 7 april 1853 werd Brussel-“bovenstad” –dat zich uitstreckte over hele delen van Sint-Joost en Etterbeek en gedeeltelijk over Elsene– bij de Stad Brussel ingelijfd. Enkele jaren ervoor had men aan het begin van de Belliardstraat de Leopoldpoort gebouwd (1850), voor een vlottere doorgang van het verkeer. In 1855 was het station van de Leopoldwijk voltooid. “De rijkste en charmanste wijk van Brussel”, zoals ze soms genoemd werd, had bovendien een markt, een dierentuin, een kerk en een paardenrenbaan, waarrond zich een intens cultureel en artistiek leven ontwikkelde.

Intussen zijn er heel wat jaren voorbijgegaan.

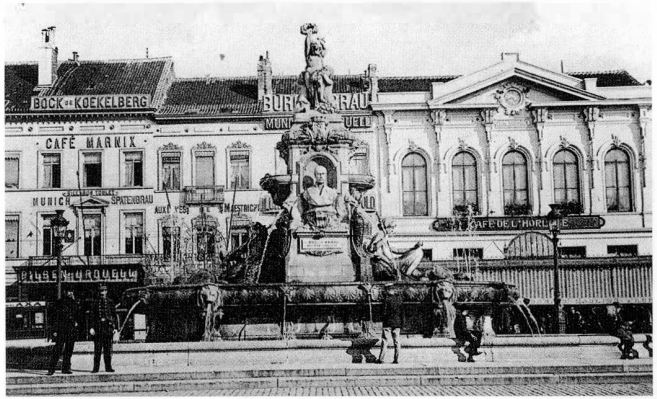
De Leopoldwijk is langzamerhand in verval geraakt: de hoge burgerij is geleidelijk aan weggetrokken en de tertiaire sector heeft heel wat gebied ingepalmd. Dag na dag moet de wijk een stukje van haar patrimonium prijsgeven... Toch heeft ze nog enkele opmerkelijke gebouwen bewaard, zoals het voormalig hotel d’Assche, (Alphonse Balat, 1858, heden zetel van de Raad van State), de *Concert Noble* (Hendrik Beyaert, 1873, gerenoveerd door Groep Planning in 1987) en de Sint-Jozefkerk (Tilman-François Suys, 1849).

Plattegrond van de Leopoldwijk, zoals afgebeeld op de medaille die in 1842 geslagen werd in opdracht van de *Société civile pour l’Agrandissement et l’Embellissement de la Capitale*.

VAN DE NAAMSEPOORT TOT DE HALLEPOORT

De De Brouckèrefontein voordat z e naar Laken verhuisd werd.

DE NAAMSEPOORT

De Naamsepoort is het verzamelpunt van de ringlanen (Regentlaan, Waterloolaan en de hiermee parallel lopende lanen aan de buitenkant van de vijfhoek, de Marnixlaan en de Gulden Vlieslaan) en van de Naamsestraat, Bolwerkstraat (verdwenen) en Elsensessteenweg.

Ze werd aangelegd op de plaats van de nieuwe Coudenbergpoort (de oude bevond zich op het tracé van de eerste omwalling, ter hoogte van de Brederodestraat). Tussen 1835 en 1860 had ze een octrooiport, pas toen deze werd afgebroken, kwam de *faubourg de Namur* tot volle bloei.

De poort, met in het midden de De Brouckèrefontein (een werk van Hendrik Beyaert, ingewijd in 1866 en in 1957 verplaatst naar de Palfynsquare), werd één van de meest levendige plaatsen van de bovenstad. Ze was de ontmoetingsplaats voor gegoede burgers en kunstenaars en telde cafés, luxe-winkels (de *Grand Magasin des Galeries Molière*, *Maison Bleue*) en talrijke spektakelzalen, zoals de *Grand Cinéma Royal*, de *Roy*, de *Queens's Hall* en het *Théâtre Molière*. Acteurs, kunstenaars en letterkundigen waren het vast publiek. Ze waren kind aan huis in het

Hoekpand, Waterloolaan 1.

beroemde *Café de l'Horloge* of de *Caves de Maastricht*, de artistieke en literaire ontmoetingsplaats bij uitstek, die vooral bij fijnproevers goed in de smaak viel. Jazzliefhebbers vonden dan weer hun gading in het erg chique Plantation met zijn "nog nooit eerder geziene programma en het rode orkest van Chas Dolne", terwijl biljartfanaten afspraken in café Marnix. De mensen verdrongen zich om de "dansen en het variétéprogramma" van Tipperary te bekijken, met "toestemming open tot 1 uur" of de extravagante spektakels van *Le Boeuf sur le Toit*. De restaurants zaten altijd barstensvol. De Naamsepoort beleefde haar moment van glorie.

De modernisering van het wegennet en het stedelijk weefsel zette een punt achter dit opwindend leven. De Bolwerkstraat moest plaats ruimen voor de Bastion Tower, de luxewinkels hebben een blad van hun geschiedenis omgeslagen, de cafés sloten één voor één hun deuren. De Elite, achtereenvolgens zetel van een verzekeringsmaatschappij, theater en cinema, is nu een fastfoodzaak geworden. De *Queen's Hall*, tempel van de zevende kunst die in 1919 was opgetrokken naar plannen van de gebroeders Hamesse, werd herdoopt tot *Pathé Empire*, later eenvoudigweg Empire en is nu verbouwd tot schoenwinkel... Alleen het *Théâtre Molière* heeft zich ondanks alles overeind weten te houden. Het theater werd in 1867 gesticht op de hoek van de Bolwerkstraat maar ging bij de bouw van de A.G.-torens onder de sloophamer. Sinds 1967 bezet het een zaal die architect R. Goffaux in de galerij van de Naamsepoort inrichtte.

De ingang van de Naamsestraat

De twee gebouwen op de hoek van de Naamsestraat en de lanen werden in 1835 opgetrokken volgens plannen die opgelegd waren door stadsarchitect Auguste Payen (1801-1877). De twee huizen van neoclassicistische inspiratie maakten deel uit van een symmetrisch geheel dat ook de octrooipaviljoenen omvatte (A. Payen, 1835, verplaatst naar de ingang van het Ter Kamerenbos).

Hoekpand, Regentlaan 1.

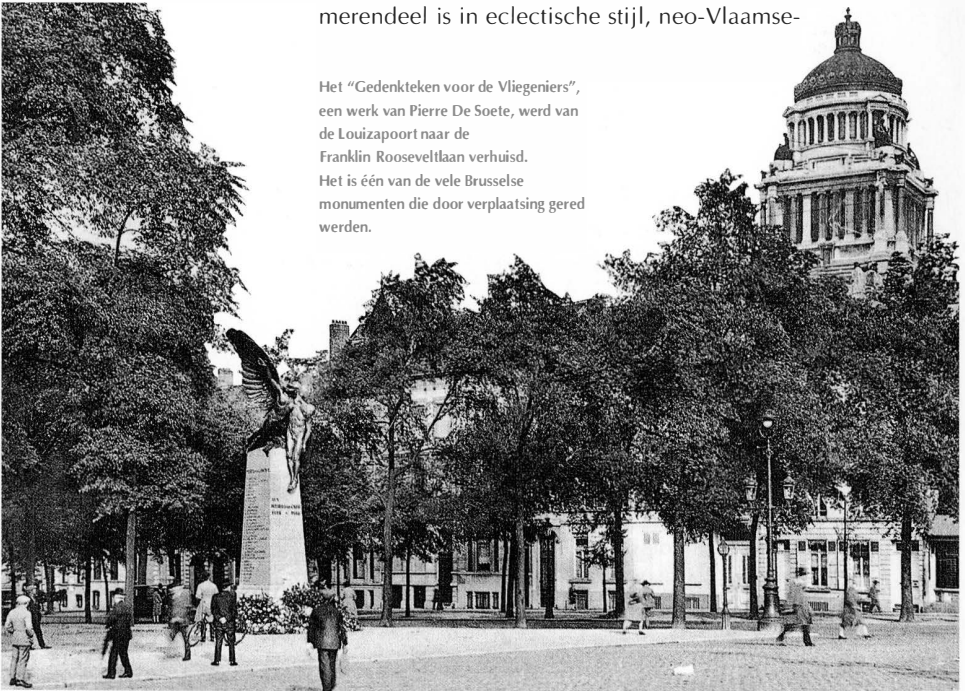
Herenhuis, Waterloolaan 49. Gebouwd volgens plannen van de architect O. Francotte, in opdracht van de weduwe van zijn collega J. Poelaert.

De Waterloolaan

De kant van de stad...

De Waterloolaan (ter herinnering aan de slag van 1815) werd aangelegd tussen de Naamsestraat en de Hoogstraat en wordt halverwege onderbroken door het Louizaplein (1840). Ze ligt tegenover de Gulden Vlieslaan (Elsene) en de Henri Jasparlaan (Sint-Gillis). De werken aan dit deel van de ringlaan startten in 1823 en eindigden ter hoogte van de Hallepoort, op de vooravond van de revolutie van 1830.

Ondanks de gefaseerde aanleg bezit de laan een homogene bebouwing van neoclassicistische en eclectische inspiratie met imposante herenhuizen en burgerwoningen. Deze burgerwoningen in neoclassicistische traditie zijn bescheidener en nemen toe naarmate men de Voorzogsstraat nadert. De herenhuizen, tussen de Naamsestraat en de Louizapoort, bezitten vaak stallen, naar het voorbeeld van het Egmontpaleis (dat een toegangsbouw aan de Waterloolaan 31 bezit). Soms zijn ze opgetrokken in neoclassicistische stijl (nrs 30, 64, 102), het merendeel is in eclectische stijl, neo-Vlaamse-

Het "Gedenkteken voor de Vliegeniers", een werk van Pierre De Soete, werd van de Louizapoort naar de Franklin Rooseveltlaan verhuisd. Het is één van de vele Brusselse monumenten die door verplaatsing gered werden.

Renaissancestijl (nr. 11), Second empirestijl (persoonlijke woning van Joseph Poelaert, nrs 12-13), neorococo (voormalig hotel Calmyn, nr. 27) of beaux-arts (nr. 49). Een van deze huizen (nu verdwenen) is beroemd geworden dankzij het literair salon dat Alexandre Dumas sr. er tussen 1851 en 1853 hield.

In de loop der jaren voegden zich hier talrijke winkels aan toe (met winkelpuien die veelvuldig verbouwd werden), enkele art-nouveau-elementen (sgraffiti, luifels, decoratieve elementen), wat gebouwen van art-deco-inspiratie, een paar zeldzame voorbeelden van modernistische architectuur en grote complexen die rechtstreeks refereren aan de internationale stijl (het Hilton Hotel, E. Gran, Henri Montois, 1967).

... en de kant van de buitenwijken

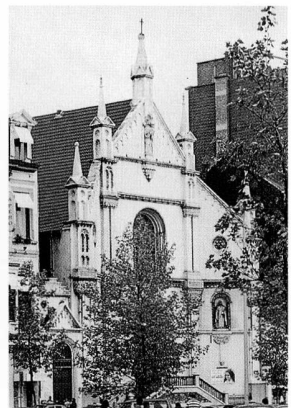
Rond 1850 was alleen de kant van de stad bebouwd. Aan de andere zijde strekte het platteland van Elsene en Sint-Gillis zich eindeloos ver uit. In 1851 veranderde de "buiten-Waterloolaan" in Gulden Vlieslaan, maar deze nieuwe openbare promenade werd maar stapsgewijs door het Brusselse publiek ontdekt. Langzamerhand begon men de eerste huizen te bouwen en de laan werd omzoomd met bomen. In 1861 construeerde architect Appelmans de Karmelietenkerk in eclectische stijl. Op het einde van de eeuw bestond de Gulden Vlieslaan uit een opeenvolging van herenhuizen, die eigendom waren van welstellende Brusselaars en burgers met een vrij beroep, zoals dokters en talrijke advocaten. Onder hen bevond zich ook jurist en schrijver Edmond Picard, die er op het einde van de 19de eeuw een literair salon opende, het latere *Maison d'Art* (nr. 56, verdwenen).

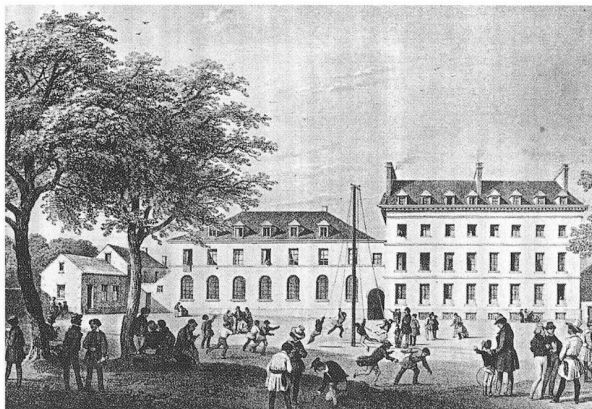

Waterloolaan 137. Dit huis werd gebouwd in 1876 naar plannen van architect E. Allard.

De Waterloolaan in het begin van deze eeuw.

De Karmelietenkerk, Gulden Vlieslaan 45.

Binnenplein van het *Institut Gaggia* aan de Naamepoort, opgetrokken op een terrein dat oorspronkelijk bestemd was voor de bouw van een militaire school.

Het deel van de lanen dat uitloopt in de Louizapoort was beplant met vier rijen lindebomen.

Omstreeks 1890 werd dit deel van de ringlaan de meest luxueuze en levendige promenade van heel Brussel. Er vestigden zich cafés, theesalons en ijszaken-banketbakkerijen. De “wijk tussen de twee poorten” die tot nu toe enkel een woonfunctie had, sloeg nu ook de commerciële weg in, met de vestiging van bioscopen (Pathé Cinema Select, Capitole, Palais du Trocadéro, daarna Acropole...) en luxeboe-

tiëks (prêt-à-porter, antiek, chocolade, haute couture). Dit bracht verbouwingen en moderniseringswerken met zich mee, tussen art nouveau en internationale stijl, en de bouw van grote winkelgalerijen (de galerijen van de Louizapoort en van de Gulden Vlieslaan, Jacques Cuisinier, respectievelijk in 1964 en 1966). Haar commerciële bestemming zou ze nooit meer verliezen maar de eens zo geliefde promenade, waarvan nu een deel voor de voetgangers voorbehouden is, heeft nostalgische trekjes gekregen. Toch zijn er nog enkele grote namen (zoals de lederwarenfabrikant Delvaux en de chocoladefabrikant *Corné de la Toison d'Or*) die hier sinds jaar en dag gevestigd zijn en trouw gebleven zijn aan hun wijk.

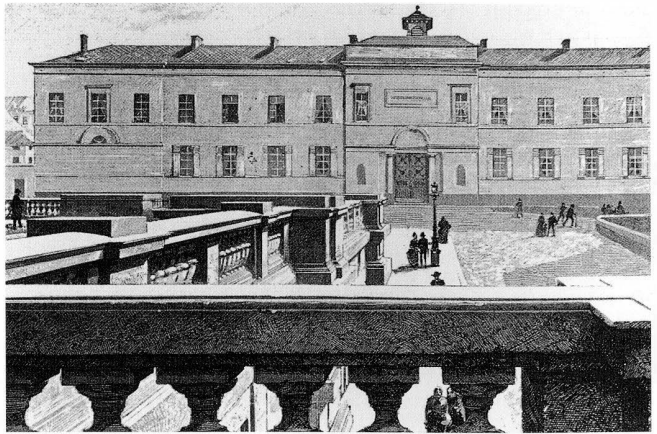
De Louizalaan

In 1840 werd de Louizapoort gecreëerd, die aanvankelijk bekend stond onder de naam Charleroisepoort. In dezelfde periode verkavelden De Joncker en Jourdan een nieuwe wijk rond de huidige "flessenhals". Het betekende de eerste stap in de aanleg van de toekomstige Louizalaan. De uitvoering van het plan om het historisch stadsgedeelte met zijn omliggende bossen te verbinden, kreeg met de nodige problemen af te rekenen: de werken waren omvangrijk en kostten veel geld, er waren financiële en technische problemen, de oorspronkelijke projectontwikkelaars gingen failliet en de gemeenten stonden erg huiverachtig tegenover het idee dat ze hun gronden moesten afstaan. In 1864 was de Louizalaan eindelijk voltooid. Het bos, de laan en het gebied eromheen werden bij Brussel ingelijfd. De grote, mondaine, boomrijke promenade, die de plaats van de Groenlaan had ingenomen, loopt tot aan het Ter Kamerenbos, dat Frédéric Edouard Keilig in een openbaar park had ingericht (1871). De laan werd bebouwd met weelderige burgerwoningen en herenhuisen op het einde van de eeuw. Vandaag is er heel wat veranderd in de "Brusselse Champs Elysées": de bomen zijn lang niet meer zo talrijk en de laan zelf, onderbroken door tunnels, is in een snelweg veranderd, aan weerszijden bebouwd met moderne architectuur.

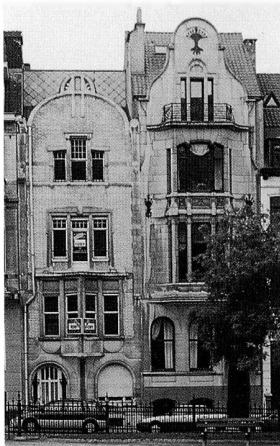
De Louizalaan vanaf de Louizapoort, toen auto's nog een zeldzaamheid in het straatbeeld waren.

De afbraak van het Pacheco godshuis, gezien vanaf het terras van het Justitiepaleis, maakte de aanleg van het J. Jacobsplein mogelijk.

Twee art-nouveahuizen, J. Jacobsplein 7 (1902) en 9 (1903).

Monument de Smet de Naeyer, het resultaat van de samenwerking tussen de architect J. Van Neck en de beeldhouwer Ch. Samuel.

Het Jan Jacobsplein

Het plein, dat zijn naam te danken heeft aan een Brussels juwelier-edelsmid die tevens stichter van het Belgisch college in Bologna was (1575-1650), werd opgericht in 1890 op de plaats van het voormalig Pacheco godshuis (het tweede van de Pacheco stichting, gebouwd door Henri Partoes in 1835). Dit godshuis was afgebroken om het perspectief van de Waterloolaan op het Justitiepaleis (Joseph Poelaert, 1866-1883) te openen. In 1894 richtte men het plein in als square volgens plannen van architect Victor Jamaer. In 1912 werd er aan de kant van de laan een gedenksteen geplaatst, getekend door Charles Samuel, ter nagedachtenis van de tragedie van het eerste Belgische opleidingsschip, de Smet de Nayer, dat op 19 april 1906 in de Atlantische Oceaan zonk. Het imposante Justitiepaleis, dat op de achtergrond zichtbaar is, geeft aan de term eclectische architectuur haar volle betekenis. Aan weerszijden van dit perspectief stonden neoclassicistische, eclectische en art-nouveahuizen op het plein. Nu wordt de noordkant gedomineerd door een banaal kantoorgebouw, ten koste van bescheiden handels- en woonhuizen in eclectische stijl. De zuidkant daarentegen bestaat uit een monumentale reeks herenhuizen die nog niets van hun aantrekkingskracht verloren hebben. Aan de uiteinden zijn ze in eclectische stijl opgetrokken (nrs 15-17 door Jules Brunfaut en nrs 1-3 door Paul Saintenoy), het centrale gedeelte is in art nouveau.

De realisaties van G. Peereboom (nr. 7) en Georges Hobé (nr. 9) vallen op door hun glasramen, sgraffiti, gebo-gen frontons en klokgevels.

De voormalige faculteit Geneeskunde van de ULB

De stichting van de voormalige faculteit Geneeskunde van de ULB (nu ministerie van Justitie), opgetrokken op de plaats van de oude rijks-wachtkazerne (1840, L. Spaak), gebeurde in aansluiting op de creatie van het universitair Sint-Pietershospitaal. F. Malfait (1928) ontwierp het gebouw in een sobere en expressieve stijl met enkele art-deco-accenten, zoals een decoratief gebruik van baksteen en blauwe hardsteen, uitsprongen, monumentale pilasters en lisenen en de aanwezigheid van reliëfs en sculptuur (atlanten, globes waarrond slangen gekronkeld zijn, een fries met fruit en bladwerk, consoles, borstwingen met deco-ratief metselwerk...). De faculteit strekt zich uit over de noordelijke zijde van de Heger-Bordetstraat en bevindt zich tegenover het *Institut Jules Bordet* in functionalistische stijl (Gaston Brunfaut, Stanislas Jasinski, 1936).

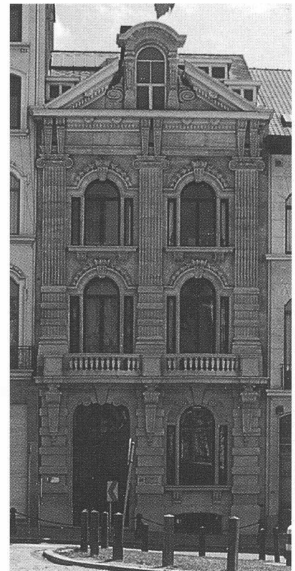
De Hallepoort

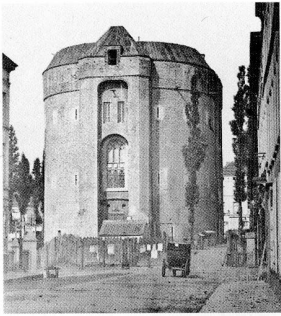
De Hallepoort is de enige van de zeven poorten uit de tweede omwalling die bewaard bleef. Ze werd gebouwd rond 1381-1383 en vervulde in de loop de jaren heel wat functies, gaande van graanzolder tot lutherse kerk via gevangenis en opslagplaats van de nationale archieven. Deze bestemmingen gingen gepaard met de nodige verbouwingen en regelmatig werd de poort ook met afbraak bedreigd. Krachtens een koninklijk besluit van 1840 (één van de eerste inzake behoud) wordt de poort gered. Ze is eigendom van de Staat en na enkele aanpassingen door Tilman-François Suys, huisvest ze het Museum voor Wapens, Oudheden en Artillerie.

Voormalige school voor Geneeskunde, Waterlooaan 115.

Huis in neorenaissancestijl aan de Henri Jasparlaan 93, opgetrokken in 1874 volgens plannen van architect Ramaeckers.

De Hallepoort omstreeks 1852, gefotografeerd door Guillaume Claine vanaf de Waterlooosesteenweg, en na werken volgens plannen van Hendrik Beyaert.

In 1868-1870 begint men een nieuwe restauratiecampagne naar plannen van Hendrik Beyaert. De architect maakt de toegangspoort naar de stad dicht, bouwt aan de noordzijde een aanzienlijke traptoren met kegelvormig dak en voegt een ruime spitsboogarcade toe aan weerszijden van een poort met brede omlijsting. De weergang krijgt kantelen en mezekouwen en het gebouw wordt bekroond met een tentdak... Deze restauratie past in het kader van een 19de-eeuwse visie op de Middeleeuwen en creëert in feite een nieuw neogotisch geïnspireerd gebouw, dat onconventioneel is en niet echt trouw aan de militaire architectuur van die tijd. Maar de oorspronkelijke aankleding ontlokte de felicitaties van Viollet-le-Duc en... de

lof van Beyaert zelf, die schreef: "de opengewerkte draaitrap die ik gebouwd heb in de toren halverwege de gevel die naar de stad is gericht, is één van de origineelste en best geslaagde constructies". Na een recente restauratie hebben de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis er hun verzameling folkore in ondergebracht.

BEKNOPTTE BIBLIOGRAFIE

A. HENNE A. WAUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles*, 4 dln, Brussel, 1969 (nieuwe uitgave onder leiding van M. Martens).

G. DES MAREZ, *Guide illustré de Bruxelles. Monuments civils et religieux*, Brussel, 1979 (herziene en aangevulde uitgave door A. Rousseau).

Brussel, breken, bouwen. Architectuur en stadsverfraaiing 1780-1914, tent.cat., Brussel, 1979.

Straten en stenen. Brussel: stadsgroei 1780-1980, tent.cat., Brussel, 1982.

R. AUBERT e.a., *Jean-Baptiste Viéquin. Ingénieur, architecte (1789-1854)*, colloquium over de geschiedenis der wetenschappen, Louvain-la-Neuve, 1983.

A. LEDERER, *Jean-Baptiste Viéquin, grand patriote et ingénieur méconnu*, Bergen, 1986.

TH. DEMEY, *Bruxelles. Chronique d'une capitale en chantier*, 2 dln, Brussel, 1990 en 1992.

Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Stad Brussel. Binnenstad, bd. 1, dlen A, B, C, Luik, 1989, 1993, 1994.

Y. CABUY, S. DEMETER, *Atlas van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel*, 10.1, Brussel, 1995.

J. DUBREUCQ, *Bruxelles 1000. Une histoire capitale*, bd. 1, *La section des Sablons*, Brussel, 1996.

Het monumentale erfgoed van België. Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Sint-Joost-ten-Node, Brussel, 1997.

In dezelfde collectie :

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (FR - NL - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (FR - NL)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (FR - NL - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (FR - NL)
5. DE HEIZEL (FR - NL - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (FR - NL)
7. DRIE VOORBEEDEN
VAN PASSAGES UIT DE 19de EEUW (FR - NL - ESP - GB)
SINT-HUBERTUSGALERIJEN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG
8. ANDERLECHT (FR - NL)
DE COLLEGIALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (FR - NL - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (FR - NL)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK EN DE OUDE HAVENDOKKEN (FR - NL)
12. HET LEOPOLDSPARK ARCHITECTUUR EN NATUUR (FR - NL - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK (FR - NL - ESP - GB)
MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG
14. DE ARMAND STEURSSQUARE TE ST-JOOST-TEN-NODE (FR - NL)
15. HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK (FR - NL - ESP - GB)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (FR - NL)
17. DE TERVURENLAAN (FR - NL)
18. HET WOLUWEDAL (FR - NL)
19. DE LOUIZALAAN (FR - NL)
20. DE CENTRALE LANEN (FR - NL)
21. SINT-GILLIS VAN DE HALLEPOORT TOT DE GEVANGENIS (FR - NL)

Grafische vormgeving : La Page • *Vertaling* : Emmy Toonen • *Herlezen teksten* : Sibylle Valcke
Fotogravure : ROscan • **Druk** : P. François n.v. • *Distributie* : Altera Diffusion

© Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Dienst Monumenten en Landschappen
C.C.N.

Vooruitgangstraat, 80 - 1030 Brussel - Tel : 0800/13680

GEDRUKT IN BELGIE

WETTELIJK DEPOT: D/1998/6860/3

De collectie "Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis" wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedenbouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

Deze lanen werden aangelegd in het begin van de 19de eeuw op het tracé van de vroegere vestingen. Door hun stijlvolle aanleg boden ze wandelgelegenheid aan de omwonenden. De vele bomenrijen en de mooie aanpalende herenhuisen ondergingen in de loop der jaren echter vele wijzigingen door de evolutie van de vervoermiddelen. Vandaag getuigen vele elementen nog steeds van het prestigieuze verleden van deze grote Brusselse lanen en van de overheersende invloed in Brussel van de neoclassicistische en eclectische bouwstijlen.

Charles PICQUÉ

Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering
bevoegd voor Monumenten en Landschappen